Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

FRED. NØRGAARD OG HANS JENSEN

VENSTRES HISTORIE I DANMARK

TIDEN 1837-1937

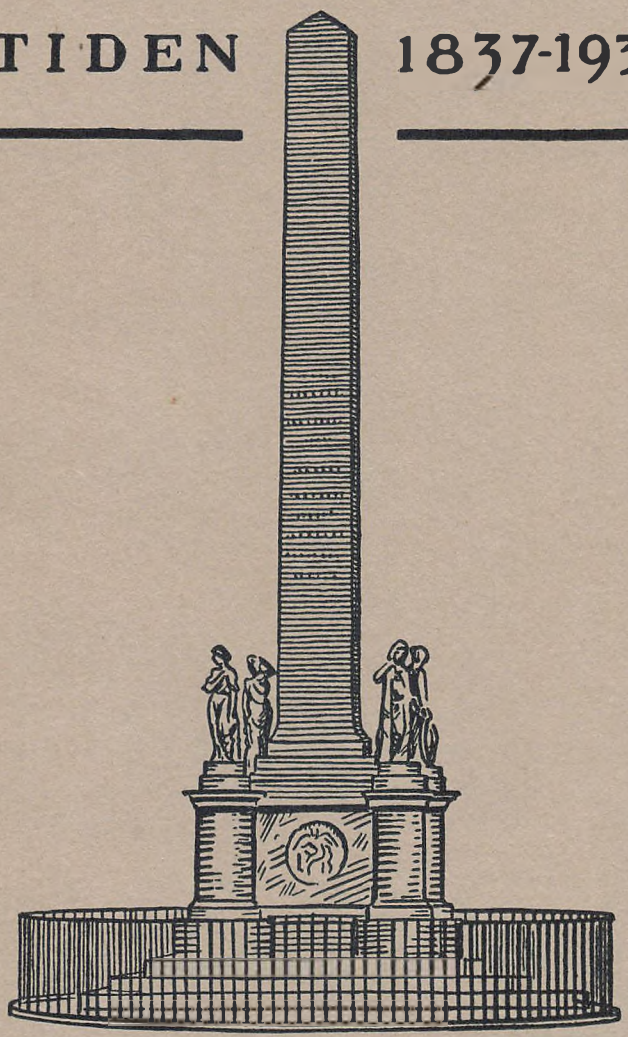

Hefte Nr. 19

KULTURHISTORISK FORLAG

det andet. Venstrebonden i Danmark skulde have særlige Betingelser for at forstaa sin Broder syd for Kongeaaen.

For N. Neergaard har Dybbølfesten og hans egen Optræden ved denne Lejlighed haft en særlig Tilknytning til noget væsentligt i hans Livs Gerning. Som Historiker havde han i sit Værk om Junigrundlovens Tid skildret Forudsætningerne for Tabet af Sønderjylland, og han hørte til den Række af Historikere, der ved klar og alsidig Vurdering af Fortidens Fejlgreb havde været med til at berede Vejen for den Opfattelse, der nu sejrede ved en af rent nationale Hensyn bestemt Grænsedragning — og som Politiker havde han sin ikke uvæsentlige Del af Æren for, at en saadan Grænse nu blev den virkelig gennemførte Løsning af det gamle Grænsespørgsmaal.

GRUNDLOVSÆNDRING OG DERAF FØLGENDE VALG

En nødvendig Følge af Genforeningen blev, at den nye Grundlov af 1915 maatte gennemgaa visse Ændringer, for at der kunde blive en Repræsentation for Sønderjyderne i Rigsdagen. Ganske naturligt rejstes ved samme Lejlighed forskellige Spørgsmaal om visse Ændringer, der var uden Forbindelse med det nævnte Formaal. Det hjalp ikke, at de Radikale, under Indtryk af de for deres Parti saa yderst pinlige Paaskebegivenheder, stillede Forslag om ligefrem Indførelse i Grundloven af en Paragraf, der sagde, at ingen Regering kunde forblive i sin Stilling uden Tilslutning fra Folketingets Flertal, altsaa en Slags Grundlovsfæstelse af Parlamentarismen; noget saadant fandt Venstre ganske overflødigt, da man mente Parlamentarismen tilstrækkeligt fæstnet gennem praktisk anerkendt Skik og aldeles ikke syntes, at den var blevet krænket ved Ministeriet Zahles Afskedigelse. Lige saa frugtesløst var det, at Socialdemokraterne — som Hævnen fra deres Side! — foreslog Indførelse af Republiken. Venstre fandt ligesom de Konservative, at det konstitutionelle Kongedømme netop lige havde bestaaet sin Prøve paa en saa udmærket Maade, som det kunde forlanges, og man følte sig ikke fristet af de Tilstande, man hørte om fra de Lande, hvor der som Eftervirkning af Krigsnederlag var sket en brat Kuldkastelse af den monarkiske Forfatningsform.

Grundlovsændringen blev helt præget af Venstres Synspunkter, og de eneste principielt nye Bestemmelser blev øjeblikkelig Nedsættelse af Valgretsalderen ved Folketingsvalg til 25 Aar (i Stedet for den gradvise Nedsættelse, der skulde

have fundet Sted ifølge Bestemmelserne af 1915), en Regel om, at Kongen skulde have Regeringens Samtykke til at erklære Krig og slutte Fred. Iøvrigt foretoges blot den fornødne Udvidelse af Rammen for Rigsdagsmændenes Antal; der skulde fremtidig kunne være højst 152 (hidtil 140) Folketingsmænd, 78 (hidtil 72) Landstingsmænd, blandt de sidste 19 (mod før 18) tingvalgte. Ændringerne vedtoges 18. Juni 1920 i Folketinget, 22. Juni i Landstinget, og derefter opløstes begge Ting, for at der i Overensstemmelse med Grundlovens Krav kunde ske Godkendelse ved en nyvalgt Rigsdag.

For Stemningen ved de følgende Valg var det af stor Betydning, at det allerede nu var lykkedes Ministeriet Neergaard paa heldig Maade at løse den Opgave, der havde foreligget med Hensyn til Arbejdsroens Genoprettelse. Det havde, som før berørt, vakt megen Forargelse og Misfornøjelse, at Havnearbejderne vedblev med deres Strejke, hvorved de bragte Landets Eksport og hele Handel med Udlandet i Fare. Det ny Ministerium greb meget resolut ind i disse Forhold og sørgede for kraftig Beskyttelse af det frivillige Mandskab, der som organiseret »Samfundshjælp« paatog sig at besørge Arbejdet i Københavns Havn. Da saa Arbejderne selv indsaa Nødvendigheden af at skifte Taktik, lykkedes det at faa Ende paa Havnestrejken. 15. Juni gik Havnearbejderne atter i Arbejde, hvad der i Virkeligheden var en betydelig Sejr for Regeringen. I vide Kredse, sandsynligvis ogsaa blandt mange, der tilhørte det radikale og det socialdemokratiske Parti, følte det som en Lettelse, at der var kommet Mænd til Styret, som formaaede at skaffe Orden og Ro til Veje, efter at den forrige Regering ud fra politiske Hensyn til visse Befolkningslag ligesom havde holdt alt for slappe Tøjler og ikke evnet at hævde den fornødne Myndighed.

Ved Folketingsvalget 6. Juli 1920 fik Venstre 344.000 Stemmer, Socialdemokraterne 285.000, de Konservative 180.000 og de Radikale 111.000. Valgdeltagelsen var mindre end i April, og der var Tilbagegang for alle Partier, men dog mindst for Venstre, der vandt to Mandater fra de Konservative og et fra de Radikale, medens Socialdemokraternes Mandattal blev uforandret. Det var Venstre, der nu havde en Medbør, som syntes at love godt for en lang Fremtid. Efter at man havde følt sig alvorligt skræmmet af Arbejderen, stod Fortrøstningen nu ogsaa i borgerlige Kredse stærkt til Bonden og hans Repræsentanter, og selv i København var der nu en livlig Venstrebevægelse med Tilslutning fra ikke faa tidligere Radikale (af hvilke iøvrig en Del havde brudt med deres gamle Parti af Misfornøjelse over dets Holdning i Grænsespørgsmaa-

let); dog lykkedes det ikke ved noget af Valgene i 1920, saa lidt som senere, det københavnske Venstre at faa nogen Mand ind i Folketinget.

Ved Landstingsvalget 18. August 1920 fik Venstre 31, Socialdemokraterne 19, de Konservative 14 og de Radikale 8 Mandater.

Af den ny Rigsdag vedtoges Grundlovsændringen 24. August i Folketinget, 25. August i Landstinget. Den godkendtes ved Folkeafstemning den 6. September, der noget oversteg det Tal (45%), der efter Grundloven var nødvendigt. 614.000 eller 47,5% stemte Ja til Ændringen, kun 20.000 Nej; Socialdemokraterne deltog ifølge Partibeslutning ikke. 10. September blev den forandrede Statsforfatning kundgjort af Statsministeren som »Danmarks Riges Grundlov af 5. Juni 1915 med Ændringer af 10. September 1920«.

Saa maatte der igen holdes Rigsdagsvalg, for at Grundlovsændringerne kunde træde i Kraft og saaledes Sønderjyderne faa deres Repræsentanter i Rigsdagen. Ved Folketingsvalget 21. September 1920 fik Venstre 412.000 Stemmer og 51 Mandater (hvortil det færøske kom, saa der blev 52), medens de tilsvarende Tal for Socialdemokratiet var 390.000 og 48, for de Konservative 217.000 og 27, for de Radikale 147.000 og 18, for Erhvervspartiet 27.000 og 3; de tysksindede Nordslesvigere, det »slesvigske« Parti samlede 7.500 Stemmer og fik 1 Mandat. Af de syv sønderjydske Folketingsmandater vandt Venstre de fire. Ved Landstingsvalget 10. Oktober fik Venstre 32 Mandater (hvortil det færøske kom som det 33.), Socialdemokraterne 22, de Konservative 13 og de Radikale 8. Venstre bevarede ved disse Valg sin Stilling som det største Parti; men størst Fremgang var der for Socialdemokratiet.

Aaret 1920 blev ved sine politiske Begivenheder et Vendepunkt i Venstres Historie; men Socialdemokratiet, der fra nu af var det ubetinget førende Modstanderparti, havde ikke lidt noget egentligt Nederlag og var i tydelig Vækst med urokket Grundlag i en fagorganiseret Arbejderklasse, hvis økonomiske Kaar, sammenlignet med Førkrigstiden, var blevet i væsentlig Grad forbedret. Stor var dog den politiske Ændring, der havde fundet Sted, og som var blevet bekræftet ved baade Sommer- og Efteraarsvalgene. Sammen med de Konservative, der skulde være Støtteparti for Ministeriet Neergaard som Socialdemokratiet for Ministeriet Zahle, havde Venstre Flertal i begge Rigsdagens Ting, og Venstres Regering havde saaledes et meget fastere parlamentarisk Grundlag, end der nogensinde havde været for den radikale Regering.

5. Oktober 1920 mødtes paa Christiansborg den nye Rigsdag, der skulde

gøre det parlamentariske Arbejde gennem de fire følgende Samlinger. Kongen aabnede personlig denne Rigsdag og bød de sønderjyske Repræsentanter Velkommen med Tak for deres store Trofasthed. I Folketinget bød Forsvarsminister Klaus Berntsen som Alderspræsident de nye sønderjyske Folketingsmænd et hjerteligt: »Velmødt og Velkommen«. Han sluttede med at sige:

»I Dag fuldbyrdes Genforeningen. Et trist Afsnit i Danmarks Historie er nu afsluttet og afløst af den glædelige Begivenhed, at vort gamle Land er blevet større. Uden at have deltaget i den blodige Verdenskrig har det danske Folk, takket være de sejrende Magters Højsind, set sit store, nationale Haab opfyldt, saa vi kan sige med Digteren:

Alt hvad Fædrene har kæmpet,
Mødrene har grædt,
har den Herre stille læmpet,
saa vi vandt vor Ret!

Gud give da, at Glæden over den Lykke, der er timedes vort Folk, maa føles saa dybt, at vi under det Arbejde, der nu forestaar, i Samdrægtighed maa kappes om at yde hver sit Bidrag til at skabe saa godt, som det menneskeligt talt er muligt, den størst mulige Lykke for det størst mulige Antal Mennesker i vort kære lille Fædreland. Et Leve for de sønderjyske Folketingsmænd!«

MÆND OG IDEER EFTER 1920

Ministeriet Neergaard havde Ledelsen og Regeringsansvaret i de fire Aar fra Foraaret 1920 til Foraaret 1924. Dets Sammensætning undergik i Løbet af denne Tid nogle Forandringer. 11. Juli 1921 døde Indenrigsminister Sigurd Berg, og hans Post i Regeringen blev besat med Landstingsmand, Dr. phil. Oluf Krag; 15. August 1922 fratraadte J. C. Christensen efter eget Ønske Kirkeministeriet, og J. Appel blev derefter baade Kirke- og Undervisningsminister. I Oktober 1922 fandt et mere omfattende Ministerskifte Sted. Handelsminister Tyge Rothe, Ministeriets Københavner, der ikke var helt enig med de andre Ministre om den økonomiske Politik, og Udenrigsminister Harald Scavenius, der som sit Motiv angav en almindelig »Gemytternes Uoverensstemmelse«, udtraadte af Regeringen, hvorefter Direktør for Det forenede Damp-

skibsselskab, C. M. Cold blev Udenrigsminister, Købmand i Vejle Jørgen Christensen Handelsminister, medens Søren Brorsen, Medlem af Folketinget og fra 1920 Formand for Venstre paa Rigsdagen, som Forsvarsminister afløste den gamle Klaus Berntsen, der dog vedblev at være Minister, men »uden Portefølje«.

Ministeriet Neergaard rummede altsaa til at begynde med ikke mindre end

Klaus Berntsen byder som Folketingets Aldersformand de sønderjydske Repræsentanter velkommen d. 5. Oktober 1920.

tre tidligere Konsejlspræsidenter fra Tiden før 1914: J. C. Christensen, Neergaard og Berntsen. Naar sidstnævnte traadte i Baggrunden, var det en naturlig Følge af hans Alder; anderledes forholdt det sig med J. C. Christensen, der var yngre end Neergaard, i 1922 dog blot 66 Aar gammel og — som det skulde vise sig — endnu med nogle virksomme Aar foran sig. Han var imidlertid træt af Politik og af Livet i København; han »vilde hjem, inden det blev for mørkt«, skrev Jeppe Aakjær i en Artikel om ham; medvirkende var ganske utvivlsomt ogsaa, at han følte sig ikke saa lidt fremmed overfor Forholdene og Situationen, da det politiske Arbejde langt mere ensidigt end før kom til at dreje sig om de økonomisk-sociale Spørgsmaal og mødte helt nye Vanskeligheder paa dette Omraade. Hvad Neergaard angaar, da var han jo en Politiker, der altid havde beskæftiget sig meget indgaaende med finansielle, økonomiske og socialpolitiske Opgaver; de nye Tidsforhold stillede ogsaa til ham nye Krav, men det var netop indenfor de Omraader, han altid havde dyrket som politisk Speciale.

Af de andre Ministre i Tiden 1920—24 havde Slebsager og Brorsen en parla-

mentarisk Erfaring, der gik tilbage til Førkrigstiden. Marius Nielsen Slebsager er en Gaardmandssøn fra Vardeegnen og blev født 1874. Efter først at have været Mejerist tog han Lærereksamen og var en Række Aar Bestyrer af Vejen Realskole, senere Direktør for Andelsforsikringsanstalten Tryg. Han har tidligt været klar over, at han vilde være Politiker, og blev Folketingsmand for Esbjergkredsen 1909 (genvalgt i Ribe Amt indtil 1932). Han forener politisk og administrativ Begavelse, men gjorde sig i sine første Aar mest bemærket som en overmaade dygtig Agitator og skarp Debattør; »Venstres Ragekniv« kaldte man ham. Han var bestandig nær knyttet til J. C. Christensen og stod som Fortsætter af dennes politiske Retning. Som nærmere knyttet til Neergaards Person og Politik kunde man opfatte Søren Brorsen, Gaardmandssøn og Gaardejer fra Ribeegnen. Brorsen er født 1875 og gennemgik som ung baade Realskole, Højskole og Landbrugsskole; han blev en vel uddannet Mand og øgede altid senere sine Kundskaber ved megen Læsning. Tidlig fik hans Egn Brug for ham til offentlige Hverv, og ved et Suppleringsvalg i Ribe 1907 valgtes han til Folketinget, hvor han trods sin Ungdom hurtigt vandt Indflydelse ved sin Lyst til at se praktiske Resultater af Arbejdet. En politisk Modstander har skrevet om Brorsen, at han er et Udtryk for det i vor Landbostand, som skabt af Højskolens og Idrætsbevægelsens Aand gav »Ild og Kræfter« til Standens Rejsning i den sidste Menneskealder. Og netop som den gode, højt oplyste Bonde var Brorsen altid en Modstander af at gøre Venstre til et snævert Bondeparti og vilde fastholde de folkelige Tanker.

Jørgen Christensen. 1871—1937.

Dr. Oluf Christian Krag, der 1921 overtog det meget vigtige Indenrigsministerium, er født 1870. Han uddannedes som Matematiker og blev først Magister, senere Dr. phil. i dette Fag. Han var i mange Aar Adjunkt ved Latinskolen i Nykøbing paa Falster og blev 1918 Rektor ved Metropolitanskolen i København. Efter en Tid at have staaet de Radikale nær kom den meget kundskabsrige Mand ind i Venstrepolitik, deltog i Organisationsarbejdet og var et Par Gange Folketingskandidat, men blev saa i 1914 valgt til Landstingsmand.

Han viste sig meget hurtigt som en Arbejdskraft, som der netop var særlig Brug for under den daværende Situation, der jo var præget af Modsætningsforholdet mellem det regeringsvenlige Flertal i Folketinget og det oppositionelle Flertal i Landstinget; der var meget at gøre for Venstregruppen i det sidstnævnte Ting, og Krag var blandt de ledende i meget Udvalgsarbejde og gentagne Gange valgt til Formand i Fællesudvalg. Som Agitator har Krag mindre gjort sig gældende, men han blev paa Rigsdagen en Kraft af meget stor Værdi for sit Parti. Han forstod med sin skarpe Forstand saa let og hurtigt som kun meget faa andre at trænge ind i Tidens vanskelige og meget indviklede Spørgsmaal; han evnede altid den klare og sikre Redegørelse for foreliggende Sager, og det hilstes som en Selvfølge, at han efter Bergs Død indtraadte i Regeringen.

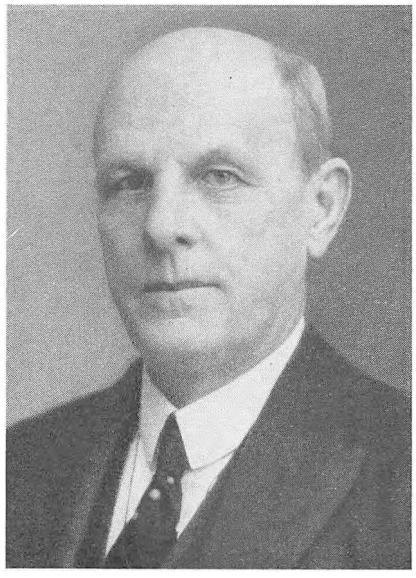

C. M. Cold, 1863—1934.

Hverken Rothe eller H. Scavenius og hans Efterfølger Cold har nogensinde haft Sæde i Rigsdagen, Jørg. Christensen kun ganske kort Tid i 1924 (fra Folketingsvalget i April til Oktober, da han af Helbredshensyn trak sig tilbage). Baade Rytter og Madsen-Mygdal indtraadte først i Rigsdagen 1920, altsaa samme Aar som de udnævntes til Ministre.

Svenning Rytter er født i Østhimmerland 1875 og tilhører en Bondeslægt, der udmærker sig ved Dygtighed og ved at rumme stærke, undertiden lidt stejle Karakterer. Faderen var af en saadan Livskraft, at han skulde naa at blive over 100 Aar gammel. Rytter tog de gode Slægtsegenskaber i Arv, men udnyttede dem paa en anden Livsbane end Landbruget. Han kom til Bogen, studerede Jura og blev efter selv at have taget Eksamen en meget søgt Manuduktør for studerende. Medens Kong Christian X var Kronprins, tog han en Tid Undervisning hos Rytter.

Efter først at have været ansat i Justitsministeriet blev Rytter 1911 Amtmand over Færøerne. Han virkede for Styrkelse af Øernes Forbindelse med Danmark, men kom i Modsætning til det »Selvstyreparti«, der havde dannet sig under Kongsbonde Johannes Paturssons Ledelse. I dette Parti havde imidlertid den radikale Regering en vis Interesse, fordi det 1915 havde valgt en

Folketingsmand, der sluttede sig til det radikale Parti. I Anledning af en Adresse, der 1917 blev sendt fra Færøerne til den engelske Regering om fri Sejlads paa Øerne, og som paa ukorrekt Maade gik udenom Amtmanden, blev der skarp Konflikt mellem denne og Selvstyrepartiet, og da det sidste fik Medhold hos Stats- og Justitsminister Zahle, kom det ogsaa til Konflikt mellem ham og Amtmanden, som tog sin Afsked (og derefter blev Landsdommer i København). Sagen førte til, at Landstingets Flertal udtalte sin Misbilligelse overfor Justitsministeren, og den spillede en ikke ringe Rolle i Valgkampen forud for Folketingsvalget 1918. Rytter selv, der oprindelig stod Venstrepolitik ret fjernt, førtes herigennem i Forbindelse med Venstrepartiet, der ved Aprilsvalget 1920 valgte ham til Folketingsmand for Lolland-Falster — og derefter var det saa, at Zahle maatte se denne gamle genstridige »underordnede« bestige det justitsministerielle Højsæde som sin Efterfølger. Rytter mødte med en kraftig Haand og Vilje til at skabe Arbejdsro i Landet. Der er megen sund Konservatisme i ham, men ogsaa et menneskeligt Frisind og en ukunstlet Folkelighed, der gjorde det let for ham at vinde Tillid blandt Venstres Repræsentanter og Vælgere.

S. Brorsen, f. 1875.

Medens Rytters Fader var en af Estrups Tilhængere blandt Bønderne, tilhører Thomas Madsen-Mygdal ved sin Herkomst nærmest Centret i Venstre. Hans Fader var den i sin Tid meget fremtrædende Landstingsmand N. P. Madsen-Mygdal. Th. Madsen-Mygdal fødtes 1876, gik først i sin Faders Fodspor ved at tage Skolelærereksamen, men blev derefter Landmand og Landbrugskandidat, en Tid Konsulent i Planteavl for de jyske Landboforeninger og fra 1908 til 1920 Forstander for Dalum Landbrugsskole, hvor han ved sin Personlighed paavirkede mange unge Landbrugere. Fra 1920 blev han Ejer af Herregaarden Edelgave nær ved København.

Madsen-Mygdal deltog paa meget fremtrædende Poster i Landbrugets Organisationsarbejde, og herfra var det, han førtes over i det egentlig politiske Arbejde. Ligesom Faderen i dennes sidste Tid sluttede han sig før Krigen til

det radikale Parti, men af Krigstidens Reguleringsforanstaltninger frastødtes han saa stærkt, at han efterhaanden nærmest blev Indenrigsminister Ove Rodes Hovedmodstander. Det fulgte da ligesom af sig selv, at han i 1920, da Venstre skulde til at have Metoderne i den økonomiske Styrelse skiftet, blev taget til Landbrugsminister og derefter valgt til Landstingsmand. Madsen-Mygdal hilstes straks som de store Opgavers Mand, der skulde evne at føre Landbruget fra Baand og Tvang paany over i fri Handel og Udfoldelse. Man tænkte sig maaske ikke straks, at han skulde blive de kommende Tiders mest toneangivende Venstreforer, saaledes at Tyverne nærmest bliver at regne for det Madsen-Mygdalske Afsnit af dansk Venstrepolitik. Det blev Madsen-Mygdals særlige Indsats, at han stærkere end nogen tidligere Venstreforer forfægtede Tanken om gennemført økonomisk og social Frihed, »Kræfternes frie Spil«, som den rette Vej til at naa gode og sikre Samfundsforhold. Han var den nationaløkonomiske Liberalismes fast troende Forkynder, og derved kom han de Stemninger i Møde, som ikke mindst ytrede sig indenfor Venstres Ungdomsbevægelse.

Det tør siges, at »Venstres Ungdom« fra 1920 kom til at gøre sig gældende paa mere omfattende og selvstændig Maade end før, og Bevægelsens Mænd rykker nu ret talstærkt frem i praktisk politisk Virksomhed. Ved Aprilvalget var bl. a. i Jylland af Venstreungdomsfolk opstillet Redaktør N. Elgaard og Gaardejer Knud Kristensen, paa Fyn Gaardejer Jens Chr. Jensen-Broby og Gaardbestyrer Hans Jacob Sørensen, paa Langeland Seminarielærer C. Hauch, paa Sjælland Lærer Arnth Jensen, cand. jur. Vagn Bro og Kommunelærer M. Hartling, i København Kommunelærerinde Fru Laura Gyde-Pedersen. Valgt blev kun Jensen-Broby, der allerede 1919 ved Suppleringsvalg var blevet Folketingsmand for Gudmekredsen, Vagn Bro og Knud Kristensen.

Med sine kun 26 Aar blev Bro, der allerede da havde vundet Ry som en meget fremragende agitatorisk Begavelse, Folketingets yngste Medlem; han gled ud ved Julivalget for først atter at blive valgt 1926 (paa Fyn); i Juli 1920 valgtes H. J. Sørensen i Odense Amt (ved at samle flere Stemmer end den tidligere Minister Jensen-Sønderup, som mødte nogen Modstand paa Grund af sin radikalt-grundtvigske Holdning i Kirkespørgsmaal). Ved V. U.s Landsstævne i Ringsted 10. Juni 1920 valgtes Gaardejer Jens Rahbeck til Landsorganisationens Formand; men han trak sig tilbage fra denne Post, da han ved Septembervalget blev opstillet som Venstres Kandidat i Borupkredsen (han

kom ind i Folketinget ved Petersen-Nyskovs Død 1922). Det var nu blevet almindeligt, at Venstrepartiet omkring i Valgkredsene havde Bud efter de fremmeste i V. U.s Rækker. Ogsaa Elgaard kom 1922 som Suppleant ind i Folketinget.

Det var blandt disse Venstreungdomsfolk et gennemgaaende Træk, at de stærkt betonede Venstres Kald som det *liberale* Parti i Danmark. Da Forfatningsspørgsmaalet var løst ved Grundloven af 1915, tænkte de derved ikke særlig, som tidligere Slægtled i Venstre, paa den forfatningspolitiske Side af Liberalismen, den demokratiske og parlamentariske Tanke, men paa den Opgave at skabe saa frie Rammer som muligt for alt Samfunds- og Erhvervsliv og yde kraftig Modstand mod alle »statssocialistiske« Bestræbelser. Det var kun naturligt, at netop det Slægtled, der havde set Opfyldelsen af Venstres gamle Hovedkrav, det folkelige Selvstyre, nu interesserede sig for at faa fastslaaet et nyt klart og skarpt Program for Venstres kommende Arbejde, og det er heller ikke saa mærkeligt, at der undertiden blev lidt ungdommelig Ensidighed i Maaden, hvorpaa det blev gjort.

Megen Betydning ved at paavirke mange unge rundt om i Landet fik det i Tilknytning til V. U.-Bevægelsen udgivne Ugeblad »Dansk Folkestyre« gennem den Periode, fra 1918 til 1924, da det redigeredes af den københavnske (men i Himmerland fødte) Kommunelærer M. Hartling, der sammen med Elmquist, Bro m. fl. hørte til den Kreds, der har betydet mest for V. U. i de Aar, da Bevægelsen rigtig arbejdede sig frem. I dette Blad forkyndte Hartling med megen Vedholdenhed og Overbevisning den liberale Lære om at tro paa Erhvervenes og de enkelte Personligheders frie Indsats, men forsage Statsforanstaltninger og Statsindgreb. Den samme Lære blev foredraget af V.U.s Agitatorer rundt om i Landet, og undertiden kom man vel nok længere ud, end hvor ældre Venstremænd med skolet Sans for det socialpolitiske rigtig kunde følge med. »De ældre forstaar egentlig ikke, hvad vi mener, naar vi taler om Liberalisme«, klagede i hvert Fald en af V. U.s fremtrædende Folk ved en Lejlighed i første Halvdel af Tyverne.

Fremhævelsen af den socialøkonomiske Liberalisme betød i Virkeligheden en vis Drejning af Retningslinjen for Venstres Politik; dette belyses ved et saadant Træk, som at Vilh. Lassen i sin Tid havde kunnet udtale sig med en vis Haan om den økonomiske Liberalisme som noget forbigangent og forlængst »begravet«, medens det Blad, han havde grundlagt, »Aalborg Amtstidende«, nu stred for den samme Liberalisme med voldsom Energi.

Madsen-Mygdal blev den »ideologiske« og praktiske Fører i den ny Kamp for at bringe gamle liberalistiske Grundsætninger til ny Anvendelse og Gyldighed; men han havde paa Forhaand de unges Støtte, og ved Reaktion mod den Socialisme, der var blevet slaaet tilbage i 1920, var Stemningen ogsaa godt beredt i Venstres store Vælgerhær og i Venstres Presse.

Venstre i Ribe Amt vedtog ved Nytaarstid 1923 en Resolution med disse fire Hovedpunkter: 1) Tilslutning til Ministeriets yderst vanskelige Arbejde paa at skabe Balance for Statens Indtægter og Udgifter og til den dertil nødvendige Nedskæring af Udgifterne paa Finansloven, 2) Ønske om, at Rigsdagsarbejdet saa vidt muligt indskrænkes til Vinterhalvaaret, 3) *Ønske om, at man i Lovgivningsmagten saa stærkt som muligt følger den gamle, liberale Linje i Venstres Politik, saaledes at der i videste Udstrækning sikres Landets Borgere personlig og økonomisk Frihed*, 4) Tillid til Venstres Regering.

J. Jensen-Broby, f. 1888.

Den Udhævelse af Punkt 3, der her er foretaget, er gjort allerede af »Dansk Folkestyre«, da det refererede Resolutionen, som et Udtryk for, at Bladet fandt dette Punkt i særlig Grad værdigt til Anerkendelse. I Begrebet »Liberalisme« fandt altsaa den Generation af Venstrepolitikere, vi tør betegne som Mændene af 1920, det ene rette Løsen for, hvad der burde være Venstres Holdning overfor alle almindelige Samfundsspørgsmaal. Før Verdenskrigen havde det været Skik i Agitationen at fremhæve Venstre som det »demokratiske« Parti, og det var kun i København, at Venstre engang i Fortiden organiserede sig som liberal Vælgerforening, medens der ude i Landet dannedes »demokratiske« Foreninger; efter Verdenskrigen blev det almindeligt, at den Venstretaler, der skulde forklare, hvad »Venstre« var, gav sig til at tolke, hvad det vilde sige at være »liberal«; og det var egentlig ikke saa faa, der mente, at Ordet »Venstre« knapt nok egnede sig til at staa alene, men helst burde have »liberal« knyttet til sig som Tillægsord, ja, maaske helst erstattes med denne Betegnelse. Det tør vist siges, at hos en Del af dem, der skulde føre Arbejdet for Venstre videre efter det store Vendepunkt 1920, var Sansen for det principielle betydeligt mere udviklet end Sansen for det historiske.

Nu som før havde Venstre og dets Regering naturligvis en meget væsentlig Støtte i sin store udbredte Dagspresse.

1920 døde den mangeaarige Udgiver af »Fyens Tidende« Jørgen Pedersen. 1922 gik Ledelsen af dette Blad, der efterhaanden var blevet den største Venstreavis, over til S. P. Quist, der var uddannet hos Chr. Søndergaard ved »Vejle Amts Folkeblad«. Han var 1920 blevet valgt til Folketingsmand, men

S. P. Quist, f. 1882.

J. A. Hansen, f. 1878.

nedlagde Mandatet, da han overtog »Fyns Tidende«. Han var en nær Aandsfrænde af Madsen-Mygdal i Synet paa Liberalisme og Venstrepolitik og har ledet sit store Blad i denne Aand.

Blandt de fremtrædende yngre Pressemænd indenfor Venstre var ogsaa J. V. Christensen og J. A. Hansen. Førstnævnte (født 1876, død 1934, Landstingsmand fra 1924) gjorde som Redaktør af »Ringsted Folketidende« et stort Arbejde i Midtsjælland. J. A. Hansen (født 1878) var en af Vilh. Lassens Elever; han var Redaktør af »Roskilde Dagblad« og Folketingsmand, (siden 1920) da han 1922 paatog sig den ikke blot svære, men — som det skulde vise sig — uløselige Opgave at grunde et Organ for Venstre i Hovedstaden. Bladet »København« var til det Formaal blevet købt af en Kreds af interesserede, mange Penge blev sat ind paa Foretagendet, der dog mislykkedes. Det var ikke længere tidssvarende at ville rejse et Hovedstadsblad paa rent politisk Grundlag, og desuden var paa det Tidspunkt, da Forsøget begyndte, Sympatien for Ven-

stre allerede væsentlig svagere end i 1920 indenfor de Kredse, Bladet særlig skulde henvende sig til.

VENSTRES ØKONOMISKE POLITIK FRA 1920 TIL 1924

I Verdenskrigstiden og lige derefter var Statens Udgifter steget med voldsom Hast. I det sidste Finansaar før Krigen havde baade Indtægter og Udgifter været ikke meget over 100 Millioner Kr. (henholdsvis 123,9 Mill. og 111,4 Mill.). Alle de nye Statsforanstaltninger, der gennemførtes i Krigstiden for at mildne paa Dyrtidens og de ekstraordinære økonomiske Vanskeligheder, kostede imidlertid meget store Beløb, og hertil kom saa snart efter betydelige Udgifter til Genforeningen. Pengene skaffedes til Veje dels ved Statslaan, dels og navnlig ved Forhøjelse af Skatter og Afgifter samt Indførelse af nye Skatter, hvorved man navnlig søgte at ramme de større Indtægtsforøgelser, der skyldtes Krigsforholdene. I det sidste Finansaar under Ministeriet Zahle, Aaret fra 1. April 1919 til 31. Marts 1920, laa Statens Indtægts- og Udgiftsniveau oppe mellem 500 og 600 Mill. Kroner, en kolossal Stigning, der naturligvis i nogen Maade svarede til den forøgede Pengerigelighed i Samfundet, men som det dog blev Opgaven for Ministeriet Neergaard at faa bragt ned. Det var Maalet at naa frem til en Balance mellem Indtægter og Udgifter, saaledes at det blev muligt at undgaa nye Laan og Skattepaalæg.

Neergaard var ogsaa en dygtig Finansmand, men Forholdene var vanskelige. I Oktober 1920 blev det nødvendigt at optage et stort udenlandsk Laan paa meget ugunstige Vilkaar. Genforeningen vedblev igennem nogen Tid endnu at medføre ekstra Udgifter, og Regeringen undlod ikke af økonomiske Grunde at gennemføre nye omfattende Socialforanstaltninger. I 1922 kom saa endda Staten i den Situation, at den maatte være med til at skaffe Kapital for et privat Bankforetagende. Som Følge af Støtte til usunde Spekulationer krakkede Landets største Bank, Landmandsbanken, og med enstemmig Tilslutning fra Rigsdagen indskød Staten da, ved Siden af Østasiatisk Kompagni, Nationalbanken og Store nordiske Telegrafselskab, en større Kapital (40 Mill. Kr.) til Fortsættelse af Bankens Virksomhed, da dens Ophør maatte synes samfundsskadeligt. Senere paatog Staten sig en absolut Garanti for alle Landmandsbankens Forpligtelser.

Trods alle Vanskeligheder førtes dog Landets Finansvæsen af Ministeriet Neergaard i den Retning, der var tilsigtet.

Ved Indledningen af den sidste Finanslovsdebat i Folketinget under Ministeriet Neergaard (i Oktober 1923) kunde Venstres Finanslovsordfører, den dygtige Husmand Martin Hansen fra Skafterup ved Fuglebjerg, med god Grund pege paa, hvor smukke Resultater der var naaet ved Venstres Styre siden 1920. Medens Driftsudgifterne for den radikale Regerings sidste Aar, 1919—20, havde været godt 532 Millioner Kroner, var de paa det for Aaret 1922—23, Venstreregeringens tredje Aar, aflagte Statsregnskab, naaet ned paa 423 Mill. Kr., og Driftsudgifterne var altsaa siden 1920 blevet formindsket med 109 Mill. Kr. Dette gode Resultat skyldtes, at de store økonomiske Krigslove (der havde medført betydelige Statstilskud) var blevet afviklet, og var dernæst en Følge af en gennemført Sparsommelighedspolitik i Forbindelse med den automatiske Nedgang, der ifølge Lønningslovens Bestemmelser havde været i Tjenestemændenes Lønninger; endvidere var de ekstraordinære Udgifter i Anledning af Genforeningen i det væsentlige afviklet.

Martin Hansen, 1869—1927.

Martin Hansen pegede i den nævnte Tale paa, at Udgiftsnedgangen kunde være blevet større, hvis der ikke var foregaaet en betydelig Stigning paa det sociale Omraade. Ved ændret Lovgivning var der blevet gennemført en Forøgelse af Udgifterne til Forsørgelse og Forsikring af ubemidlede, Sygekasser, Arbejdsløshedskasser, Hjælpekasser, Hjælp til Børn af Enker og til de gamle. Til disse Formaal var der i Finansaaret 1919—20 blevet udgivet 25½ Mill. Kr. af Statskassen, men Aaret efter var det 32,6 Mill. Kr., det næste Aar 45 Mill. Kr. og endelig i Aaret 1922—23 60,9 Mill. Kr. Martin Hansen udtalte, efter at have anført disse Tal, at de forekom ham en underlig Baggrund for en Artikel, der 26. April 1923 (Treaarsdagen for Folketings-Foraarsvalget 1920) havde staaet i »Socialdemokraten«, og havde Overskriften »Ulykkesdagen«. »Jeg tænker mig«, ironiserede M. Hansen, »at »Socialdemokraten«,« efter at jeg har givet disse Oplysninger i Morgen vil skrive en Artikel og med store, udhævede Bogstaver kalde det en Glædesdag . . .«

Efter det Regnskab, der blev aflagt under den følgende Regering, udgjorde

Statens Udgifter i Ministeriet Neergaards sidste Aar, 1923—24, 369,9 Mill. Kr. og Indtægterne 331,4 Mill. Kr. Ifølge denne Beregning var der altsaa endnu et betydeligt Underskud. Imidlertid kan et Statsregnskab opstilles paa flere Maader; det vil bl. a. komme an paa, hvorledes man vurderer Indtægts- og Forrentningsforhold ved Statens Formue (Jernbaner o. s. v.), og her fulgte den socialdemokratiske Finansminister en anden Metode end den tidligere benyttede. Det blev ogsaa fra hans Side indrømmet, at Stillingen kunde opfattes saaledes, at man i Virkeligheden var naaet frem til Ligevægt mellem Indtægter og Udgifter i de fire Aar, Venstre havde ført Styret.

I hvert Fald var der under Ledelse af den erfarne Neergaard blevet udført et finansielt rensende og for de følgende Regeringer betydningsfuldt Arbejde indenfor Statens Økonomi; havde ifølge en ældre Beregningsmetode Statsregnskabet 1921—22 vist et Underskud paa 90 Mill. Kr., saa var sikkert dette Underskud 1923—24 bragt ned til 6 Mill.

Selvfølgelig havde det ikke været nogen behagelig eller taknemmelig Opgave at naa saa vidt. Endnu 1920 var for det danske Erhvervsliv et Højkonjunkturernes Aar, i November dette Aar havde man Engrospriser, der var fire Gange saa høje som i 1914, men allerede 1920 kom Bagslaget efter Krigen i Form af et stort Prisfald og dermed en økonomisk Krise for Erhvervslivet. Dermed svigtede ogsaa Statens Skatteindtægter mere, end det var muligt at opveje ved Udgiftsnedsættelser, og der maatte nye Skattepaalæg til. Medens de direkte Skatter for Familier med mange Børn og smaa Indtægter lettedes, øgedes Luksusbeskatningen, og bl. a. indførtes der 1922 Skat paa Chokolade- og Restaurationsforbrug. Den Maade, hvorpaa Restaurationsskatten blev modtaget, kan tages som et advarende Eksempel paa det politisk mindre kloge i at indføre en Skat, der dels ligesom vender sig mod en enkelt Stand, i dette Tilfælde Restauratørerne, dels maa irritere en stor Mængde Mennesker i det daglige. Det var 10%, der krævedes »til Neergaard« (som det straks populært hed) af hvert Beløb, der blev fortæret for paa en Restauration, og der blev sagt Vittigheder i denne Anledning, men ogsaa virkelig vrede Ord om, at »Bønderne«s Regering havde paalagt Byboerne denne Afgift, fordi »Bønderne« jo ikke selv havde saa megen Anledning til at bruge Restaurationer.

Ministeriet Neergaard havde netop al mulig Grund til at undgaa ethvert Skin af at ville styre særlig til Fordel eller til Afbræk for nogen bestemt Samfundsklasse, da det afgørende for Situationen i 1920 havde været en udbredt

Tillid, ogsaa i Byerne, til Venstre som et Folke- og Samfundsparti. Med de Konservative blev Venstre i Uoverensstemmelse ikke blot i 1922, da de Konservative ud fra Frygt for al Georgeisme modsatte sig en Deling af Statsskatten paa frie Ejendomme i Ejendomsskyld og Grundskyld, men ogsaa i 1923, da de ikke vilde hjælpe Regeringen med at gennemføre en større Nedsættelse af Tjenestemændenes Konjunkturtillæg end disse selv vilde gaa med til. Regeringen maatte da opgive en Plan, som mange af dens Tilhængere med Iver sluttede sig til, men som jo ikke var egnet til at modvirke den Fordom, at et Venstreministerium altid vilde tænke ensidigt paa de »agrariske« Interesser.

I den almindelige økonomiske Politik mente Regeringen her at være paa den sikre Side, naar den fulgte klare liberale Retningslinjer: endnu 1920 vedtoges en »Kornlov«, men fra 1. August 1921 bortfaldt Krigstidens Rationeringer, og ved Ministeriets Afgang 1924 var der af Krigslove kun Loven om Boligreguleringer tilbage. Imidlertid rejstes under den økonomiske Krise, der indtraf fra 1921, nye Ønsker og Krav om statslige Indgreb i Erhvervsforhold. Krisen ytrede sig mere svagt for Landbrugets Vedkommende, men tog Form af en haard Industrikrise til megen Ulykke for baade Arbejdere og Arbejdsgivere; i Juni 1921 gik dobbelt saa mange Arbejdere ledige som i samme Maaned det foregaaende Aar, og Arbejdsløsheden i Februar 1922 kom til at omfatte en Tredjedel af de i Industrien beskæftigede Arbejdere.

Der blev da i Industrikredse en Bevægelse for, at der burde ydes en Hjælp overfor Konkurrencen fra de valutasvage Lande, der var i Stand til at underbyde den hjemlige Produktions Priser, og der blev indenfor alle Partier med Undtagelse af Venstre en Stemning for at imødekomme denne Fordring. Venstre stillede sig temmelig stejlt paa det principielle Standpunkt, at et privat Erhverv, der var kommet i Vanskeligheder, maatte søge at klare sig selv uden Statens Beskyttelse. Ganske vist skete der »et Skridt til Siden« fra den rene Frihandelsidé og Liberalismen, idet Regeringen i August 1922 gik ind paa at gennemføre en Lov om midlertidig Importregulering til Fordel for Skotøjs- og Tobaksindustrien. Det er betegnende for Stemningen i Venstrekredse, at dette Skridt kom som en Overraskelse og til Dels vakte betydelig Misbilligelse blandt Partiets Tilhængere. »Aalborg Amtstidende« beklagede i kraftige Vendinger, at Venstre havde opgivet at være konsekvent i sin Politik, og ogsaa Ungdommens Blad »Dansk Folkestyre« var misfornøjet; Venstre havde dog, skrev dets

Redaktør M. Hartling, hidtil holdt paa, at det var »Naturen«, der var den bedste Læge overfor den Krise, man var inde i.

Visse Forhold vedrørende Landmandsbankkrakket, Forhold, der i Virkeligheden næppe kunde lægges Regeringen til Last, gav Anledning til kraftige Angreb paa den fra Oppositionens Side. Efter Ministeriets Omdannelse i Oktober Maaned 1922 vedtoges af Venstre og Konservative i Oktober Maaned 1922 i Folketinget et Forslag fra de Konservative om Tilslutning til Regeringen paa Grundlag af »en nationalt værdig, for alle Erhvervsinteresser betryggende, paa borgerligt Samarbejde bygget Politik«. Her var utvivlsomt udtrykt et konservativt Haab om en vis Ændring i Regeringens økonomiske Politik i mere industribeskyttende Retning; men Haabet skulde ikke blive opfyldt.

Madsen-Mygdal holdt 8. November 1922 under Finanslovdebatten en opsigtsvækkende Tale med skarp Brod mod alle Beskyttelsestanker. Han erindrede om den Kendsgerning, at det danske Landbrug var blevet til det, det var, først og fremmest i Kraft af, at det for sit eget Vedkommende havde afslaaet kunstig Hjælp gennem Toldbeskyttelse eller andre Foranstaltninger mod Konkurrence udefra. Det danske Landbrug, udviklede han, fremtræder i Øjeblikket som en udpræget Forædlingsindustri, og i intet andet Land var der en Landbrugsindustri af den Beskaffenhed og det Omfang: »Danmark er jo et lille Land, naar man ser det paa Verdenskortet, men der er intet Land i Verden, der har en saa kolossal Indtægt gennem Landbrugseksport.« Og hvad blev Svaret, hvis man vilde spørge om Aarsagerne til, at den danske Landbrugsindustri var naaet saa vidt? Det blev ikke, at Naturen havde skabt særlige Betingelser, for »Danmark er ikke blot et lille, men det er i Virkeligheden et fattigt Land«, daarligere stillet end de omgivende Lande med Hensyn til Jordbund og klimatiske Forhold. Heller ikke kunde der peges paa, at den danske Landmand sad inde med nogen særlig Grad af Dygtighed. Nej — fastslog Landbrugsministeren — Hovedaarsagen til, at det danske Landbrug havde kunnet gennemleve den rige Udvikling, det havde gennemlevet siden 1880, laa i den Omstændighed, at det lige siden denne Produktions Begyndelse havde fastholdt det Princip ikke at krybe i Ly bag kunstig Beskyttelse af nogen Art, men altid været rede til med Hensyn baade til Kvalitet og Pris at tage de Vilkaar, som den frie Konkurrence bød.

Madsen-Mygdal mindede fremdeles om, at i 1890erne havde dygtige Mænd

rejst Korntoldens Fane, og der var ingen Tvivl om, at det vilde have bragt en øjeblikkelig Hjælp og Lindring for Landbruget i Danmark, om det havde taget Korntolden dengang paa samme Maade, som man nu i Sverige og Norge søgte at hjælpe Landbruget ved kunstigt at holde Kornpriserne oppe og lade Befolkningen betale de forhøjede Priser. »Men, spurgte Madsen-Mygdal. »hvis det danske Landbrug havde taget denne øjeblikkelige Hjælp, hvor havde det saa været henne nu, og hvor havde navnlig de mange Tusinde smaa Brug, som er bygget op paa dette: at tage billigt Korn ind og fremstille forædlede Husdyrsprodukter deraf, været henne?«

Naturligvis var Spørgeren ikke i Tvivl om Svaret, og han gik videre med at fremstille, hvorledes det udelukkende var det konsekvent hævdede Frihandelsstandpunkt, der havde sikret det danske Landbrug den gunstige Stilling paa Verdensmarkedet. Han gik ind paa Forholdet til England og til hvert af de andre Lande, som Landbruget drev nogen Handel af Betydning med, og fastslog, at der intet bedre Forhold kunde være naaet ved at lukke den aabne Dør eller drive Politik, der byggede paa »Repressalier«, systematisk Gengæld for Vanskeligheder, man havde kunnet møde: »Kendsgerningerne viser, at den Frihandelspolitik, som ikke er et Resultat af Doktrinarisme eller Principrytteri, den Frihandelspolitik, vi fra Landbrugets Side hylder, i Virkeligheden er den mest aktive, den mest positive Politik, medens Repressaliepolitiken er absolut negativ og i sine Konsekvenser fører til, at flere og flere Døre lukkes. Det er den Erfaring, vi har indhøstet ikke blot i normale Tider, men navnlig den Erfaring, vi har indhøstet i de sidste to Aar under de mange forskelligartede handelspolitiske Forhandlinger, der har maattet føres vedrørende vor Eksport.«

Madsen-Mygdal stemplede Beskyttelsespolitiken, saaledes som den var blevet hævdet under Finanslovsdebatten af den konservative Poul Drachmann med en vis Tilslutning fra baade radikal og socialdemokratisk Side, denne Tale om, at man skulde have handelspolitiske »Vaaben« mod Udlandet, som en landsskadelig Nationalisme og Chauvinisme, en Ulykke for Europa, hvor den havde faaet Tilhold i forskellige Stater. »Sandheden er den«, sagde han, »at Protektionismen, hvad enten den saa møder som ren Toldbeskyttelse, som Valutaregulering eller som aktiv Handelspolitik. i sin Oprindelse er en Særinteressepolitik, der tilstræber særlige Fordele paa det øvrige Samfunds Bekostning«, — og iøvrig var den ikke noget nyt, men faldt ganske sammen med den

merkantilistiske Politik, der i det 18. Aarhundrede havde været en Ulykke for Landet.

Den kraftige Tale endte med nogle Betragtninger over Arbejdsforholdene indenfor de nødstedte Byerhverv, Landbrugsministeren pegede paa 8-Timers-Dagen som en Kilde til Arbejdsløshed, »denne 8-Timers-Dag, der i Virkeligheden er et frit svævende Dogme, et vilkaarligt fastsat Dogme uden Sammenhæng med Virkelighedens Verden«. Hvis man vilde indføre et saadant Princip i Landbrugets Mælkeindustri, der alligevel var Landets største Industri, vilde den blive ødelagt og nødsaget til at give op. Denne Industris Arbejdere mødte hver eneste Morgen Kl. 4 i Hundredtusindvis med deres Mælkespande for at begynde Arbejdet, og de fik, trods meget længere Arbejdstid, kun det halve eller mindre for deres Arbejde af, hvad Arbejdere i andre Industrier fik. Dette var i sig selv beklageligt: »Men det nytter ikke at begynde ved den Ende at stille Krav. Hvis man stiller Kravene saaledes, at Erhvervene ikke kan opfylde de Krav, da vover jeg at paastaa, at der er dem, der vil gennemtvinge saadanne Krav, som først og fremmest er Skyld i, at Erhvervene bliver nødstedte . . .«

Disse Udtalelser rummer hele den Betragtningsmaade, der bestandig blev den afgørende og centrale i Madsen-Mygdals Agitation for Liberalismen som den sunde og nødvendige Retningslinje for Erhvervspolitik, hans »eneste Tale« som der ikke uden Grund er blevet sagt. Idet han pegede paa, hvad der havde været Vækstbetingelserne for dansk Landbrug under dets store Udvikling i den nyeste Tid, stillede Madsen-Mygdal et Forbillede frem for Byernes Industri og bad dem tage det til Efterfølgelse og ikke foregøgle sig, at der kunde naas noget ved at vende tilbage til de i sin Tid af Liberalismen lykkeligt overvundne »merkantilistiske« Metoder. Ulykken var imidlertid, at den Politik, der for Madsen-Mygdal og Venstre i det hele lod sig begrunde ud fra rent principielle og samfundsmæssige Synspunkter, i andre politiske Lejre og navnlig naturligvis i Industrifolkenes egen Lejr syntes at være alt for haard og i Virkeligheden ikke bundende i liberale, men i agrariske Anskuelser; det var simpelthen Bønderne, der ikke vilde gøre noget til Hjælp for Byerne, sagde man.

Det konservative Parti repræsenterede for en stor Del Bybefolkningen og ikke mindst Industriinteresser, og Regeringens Holdning overfor Industriens Krav maatte derfor nødvendigvis bringe Spænding mellem Konservatismen og Venstre. Derved blev Ministeriets Stilling vanskeligere, fordi det var hen-

vist til at bygge paa Støtte fra Det konservative Folkeparti, og det vandt dog ikke noget Bifald fra Socialdemokraterne og de Radikale til Gengæld. Hovedmassen i Socialdemokraternes Vælgerhær var netop Industriarbejdere, og til dem stillede Frihandelspolitiken jo i høj Grad ogsaa sine Krav. De Radikale ønskede i en særlig Grad at opfatte sig som Partiet for de almene Samfundsinteresser, og uden nogen større Anfægtelse fra den liberale Samvittighed, de ifølge deres Partis Grundsætninger og Oprindelse skulde have haft, fulgte de som sædvanlig i det væsentligste Trop med det socialdemokratiske Parti. Iøvrigt blev der en Tid talt om, at »det borgerlige Samarbejde« mellem Venstre og Konservative skulde i Anledning af Industrikrisen blive afløst af et paa økonomisk Interessefællesskab begrundet Samarbejde mellem de sidstnævnte og Socialdemokratiet.

Importreguleringen for Skotøj og Tobak afløstes 23. Marts 1923 af et »midlertidigt Kriseværn for Produktionen af Cigarer, Cigarillos og Fodtøj«. Dette Værn byggede ikke paa Importbegrænsning, men paa Toldforhøjelser, og som Betingelse krævedes Overholdelse af bestemte Grænser for de paagældende Virksomheders Udbytte og Lønninger, hvad der stemte med Venstres Ønske om mest mulig Begrænsning af den tilstaaede Beskyttelses Virkninger. Socialdemokraterne og de Radikale stemte mod Loven, der kom til at bortfalde allerede fra 1. November, da det ikke viste sig muligt at faa de stillede Vilkaar opfyldt.

Det kunde efterhaanden ogsaa se ud, som om Venstre havde Ret, naar det ikke vilde være med til at opretholde en stor Del af Landets Næringsliv ved »Krykker«. I Løbet af 1923 var Beskæftigelsen atter stigende, og for Aaret som Helhed laa Arbejdsløsheden 25% lavere end for 1922 (dog var der ved Aarets Slutning 32,000 arbejdsløse, et stort Tal efter den Tids Forhold, omend ringe mod, hvad man senere kom til at regne med under socialdemokratisk Styre). Samtidig med, at det saaledes var blevet bedre Tider for Industrien, gik det helt tilfredsstillende for Skibsfarten, og for Landbruget var det, efter en svagere Periode, paany Højkonjunkturer.

Imidlertid meldte sig nu en anden alvorlig Vanskelighed, der skyldtes Valutaforholdenes Udvikling. I November 1920 havde den danske Krone været nede paa en Værdi, der laa under 50 Guldører, og naturligvis var Regeringen allerede da blevet angrebet og gjort ansvarlig for dette Forhold. En Tid herefter havde der fundet en Stigning Sted, i Juli 1922 var Kronen naaet op til

en Kurs af 80; men atter indtraadte der saa et Fald, og den tilsyneladende »Opgang« i det økonomiske Liv havde en vis Forbindelse dermed, beroede delvis paa en ny »Inflation«, kunstig Oppustning af Værdierne.

Juli 1923 var Kronen sunket til 65 og nu følte Nødvendigheden af Indgriben. Det lykkedes, efter Forslag af en paa Nationalbankens Foranledning nedsat Valutakonference, at faa gennemført en Lov (16. November 1923) om et ved Laan tilvejebragt Kursreguleringsfond, der skulde sættes ind om nødvendigt for at afstive Kronens Kurs. Alligevel faldt Kronen paany efter Midten af Januar 1924 og var i Marts nede paa en Kurs af 57. Stor Ængstelse bredte sig for, at Danmark skulde komme ud i en Valutakatastrofe som den, der havde ramt flere andre Lande. Der var imidlertid ogsaa indenfor selve Venstre Uenighed om de Midler, der skulde kunne bedre Stillingen. De Konservative mente, at ogsaa overfor denne Krise vilde mere Told være den bedst egnede Foranstaltning, men tro mod sin Frihandelsidé gennemførte Regeringen blot (31. Januar 1924) en midlertidig Toldforhøjelse paa visse Luksusvarer samt en Omsætningsafgift paa Motorkøretøjer. Hverken Venstre eller Oppositionen vilde gaa med til et konservativt Forslag om, at de ved Kronens Fald reelt formindskede Toldafgifter fremtidig skulde betales i Guldkroner (Guldtolden). Derimod forelagde Regeringen i Marts Maaned 1924 en omfattende Valutaplan, hvoraf det dog kun lykkedes at gennemføre en Skat paa udenlandske Handelsrejsende og Oprettelse af en Valutacentral til Regulering af Handel med fremmed Valuta. Industrikrisen havde svækket det nødvendige Samarbejde mellem Venstre og Konservative og tjente til at skabe en for Regeringen mindre gunstig Stemning i Byerne. Den Frygt og Misstemning, der opstod ved Valutakrisen, har mere end noget andet skadet Venstre og dets Regerings Stilling i Tiden lige umiddelbart før Folketingsvalget 1924.

VENSTRES REFORMPOLITIK FRA 1920 TIL 1924

Ved et Møde af Venstres Rigsdagsmænd og Redaktører i Maj 1920 udtalte Redaktør H. Jensen, »Sorø Amtstidende«, at vel var det rigtigt, at der skulde skabes Arbejdsfred og Arbejdsro — »men«, føjede han til, »lad os passe paa, at vi ikke lader os drive saa vidt, at vi faar Smaafolk imod os, thi det maa ikke ske«. Der var mange, der som denne erfarne Forkæmper for Venstre forstod, at der i Partiets Politik, hvis den skulde bevare en Bund af Tilslutning,

maatte nu som før tages ikke blot et »libetalt«, men tillige et folkeligt og socialt Sigte. Ogsaa i »Venstres Ungdom« var der, med al Bevægelsens stærke Fremhævelse af det rene Frihandelskrav, Sans for, at holdbar liberal Politik i Nutiden nødvendigvis maa forme sig som en Socialliberalisme, at Venstre maatte altid kræve offentlig Hjælp for dem, der ikke var i Stand til at hjælpe sig selv.

Ministeriets Chef, N. Neergaard, havde i sine yngre Aar været i væsentlig Grad medvirkende til at grundlægge den moderne danske Socialpolitik, og ved de Foranstaltninger, der nu gennemførtes under hans øverste Ledelse i Aarene fra 1920 til 1924, kan han siges at have baade fulgt og fuldført sin Ungdoms klart afstukne Linje paa dette Omraade.

Endnu medens S. Berg var Indenrigsminister, behandledes og udstedtes Loven om Sygekasser af 6. Maj 1921; derved fik kronisk syge Adgang til Optagelse i statsanerkendte Sygekasser (hvor de ikke tidligere havde kunnet optages), og der blev til Sygekasseordningen knyttet en Invalideforsikring; paa denne Maade var to Klasser af særlig hjælpeløse Mennesker blevet draget ind under den offentlige Forsorg. Dr. Krag gennemførte som Indenrigsminister Loven om en Arbejdsanvisning og Arbejdsløshedsforsikring af 22. December 1921 (samt senere Ændringer), hvorved Muligheden for Understøttelse blev udvidet jævnsides med Kontrollen overfor Misbrug.

En meget vigtig Reform gennemførtes ligeledes af Indenrigsminister Krag ved Aldersrenteloven af 7. August 1922. At man satte Betegnelsen »Aldersrente« i Stedet for »Alderdomsunderstøttelse« betød ikke, at man, som mange i Venstre var stemt for, gik fra Forsørgelsesprincipet over til Forsikringsprincipet; men det var den Ordning, som allerede Neergaard havde været Talsmand for i sin Ungdom, nemlig at der blev faste Takster for Understøttelse og ikke (som hidtil) skønsmæssige. Statens Tilskud til Kommunerne paa dette Omraade forhøjedes og fremdeles bestemtes det, at efter en vis Overgangsperiode skulde Understøttelsesretten først indtræde ved det 65. i Stedet for, som tidligere, det 60. Aar.

Aldersrenteloven bevirkede en meget kraftig Stigning i saavel Statens som Kommunens Udgifter; det samlede Beløb for Alderdomshjælpen havde i Aaret 1914 været 15 Millioner Kr., men blev i Aaret 1923 ca. 70 Mill.; omend Pristallet sidstnævnte Aar kan regnes dobbelt saa stort som førstnævnte, var det dog en meget betydelig Stigning, der havde fundet Sted. Naturligvis forsøgte Socialdemokraterne i den følgende Tid Overbud. De foreslog i Samlingen 1923—

24 en Ændring af Aldersrenten, et Forslag, hvis Gennemførelse vilde have krævet en Merudgift for Stat og Kommuner til et samlet Beløb af 30—40 Mill. Kr.; det maatte afvises af Indenrigsministeren som finansielt uforsvarligt. Derimod gennemførtes i November 1923 med alle Partiers Stemmer en Lov om, at Kommunerne maatte yde trængende Aldersrentenydere ekstra Brændselshjælp in natura.

Et Led i, hvad der kunde kaldes Sociallovgivning, var det jo ogsaa, naar Landbrugsminister Madsen-Mygdal 1921 gennemførte en for Laantagerne meget gunstig Ændring i den ældre Statshusmandslovgivning (fra før 1919) og 27. Marts 1924 en Revision, hvorved i Modsætning til Loven af 1919 byggedes paa det rene Ejendomsprincip; men fælles for begge Love blev, at de indrømmede en temmelig høj Værdi for de Jordlodder, der kunde komme i Betragtning, med det Formaal at skabe virkelig selvstændige Brug, og at de desuden under Hensyntagen til de unormale Prisforhold bød Husmændene en betydelig Hjælp til Opførelse af Bygninger. Venstre viste ved denne Lovgivning Interesse for Udstykningen og Husmandsklassen; men det var for Madsen-Mygdal — som i sin Tid for Jørgen Pedersen — det ene naturlige at foretrække Selveje frem for Statsfæste som Besiddelsesform for Husmandsbrug.

Reformer i helt anden Retning var de Kirkelove, det lykkedes J. C. Christensen at faa gennemført 1922 inden sin Afgang som Kirkeminister. Disse Love var i Venstres gamle Aand og betød en yderligere Demokratisering af Folkekirken. Der blev nu under visse Vilkaar Adgang for Lægmænd til Præsteembeder, Menighedsraadene fik overdraget Kirkernes Bestyrelse, og de fik Hovedindflydelsen paa Valg af Biskopper. Der var ikke skabt nogen »Kirkeforfatning«, hvorved Folkekirken blev som en Stat i Staten; men der var paa en demokratisk Valgrets Grund givet Folkekirkens Medlemmer Adgang til en meget omfattende Indflydelse paa Kirkens Forhold.

Danmarks Forhold til Udlandet tegnede sig efter Verdenskrigen paa ny Maade. Der kunde nu synes at bestaa større Tryghed for Landet end tidligere, men ogsaa større Opgaver. 1921 gennemførtes en betydelig Udvidelse af dansk Udenrigsstyrelse, og Regeringen viste derved sin Vilje til at støtte Erhvervslivet; det var ikke Meningen at udvide den rent politiske og repræsentative Virksomhed for dansk Diplomati, men at gøre dette til en Støtte for Udbredelsen af Handel med danske Produkter. Med Hensyn til Militærvæsenet ræsonnerede man i Almindelighed, at der nu ikke i lange Tider vilde være Fare

for Krig, og at Danmark derfor roligt kunde gaa til en Indskrænkning af sine Udgifter til Krigsberedskab. Alene af Hensyn til at Danmark var indtraadt som Medlem af det nye »Folkenes Forbund«, ansaa man det dog fra Venstres Side for absolut udelukket, at man kunde fravige Tanken om et Neutralitetsværn. Socialdemokraterne krævede paa denne Tid den fuldstændige Afrustning, de Radikale Militærvæsenets Indskrænkning til en lille lejet Styrke (altsaa med Opgivelse af almindelig Værnepligt). Ved Overenskomst mellem Venstre og de Konservative skabtes, paa Trods af Oppositionen, 1922 en ny Forsvarsordning, hvorved den aarlige Udgift til Militærvæsen blev nedsat med en Snes Millioner til ca. 44 Mill. Kr., altsaa en meget væsentlig Nedsættelse, hvad der utvivlsomt stemte godt saavel med Venstres Fortid paa dette Omraade som med Stemningen i Venstrekredse.

Baade socialpolitisk, kirkepolitisk og militærpolitisk var Ministeriet optraadt, som man kunde vente det af en Venstreregering — men det afbødede altsammen ikke et Nederlag for Venstre ved Folketingsvalget 1924.

VENSTRES VALGNEDERLAG 1924

Det udtaltes før Valget i April 1924 af Statsminister N. Neergaard, at det afgørende efter Valget ikke vilde blive, om Venstre muligvis havde et Mandat mindre end Socialdemokratiet, men hvilke Muligheder for Dannelse af et parlamentarisk Flertal der var til Stede. Forelaa der saadanne Muligheder — d.v.s. et Flertal altsaa af Venstre og Konservative tilsammen —, kunde Neergaard ikke se andet, end at Venstre maatte tage Opgaverne paa sig igen.

Tilfældet kom ikke til at foreligge. Modstandernes Agitation viste sig virkningsfuld. Som sædvanlig laa den socialdemokratiske Presse forrest i en haandfast Agitation paa Overbud og Beskyldninger. »Socialdemokraten« udviklede, hvad Landet »ikke havde Raad til«, nemlig — ifølge Bladets Fortolkning af Venstres Styre og Politik — at skaffe gamle, udslidte Mænd og Kvinder en menneskeværdig Tilværelse paa de gamle Dage (Venstre havde gennemført Aldersrenteloven!), Hjælp til Syge og Invalider, arbejdsløse, Enker og faderløse Børn, en god Skoleordning for Fattigfolks Børn; derimod var der efter »Socialdemokraten«s Opfattelse af Venstre ikke nogen Grænse for dette Partis Villighed til at øse Penge ud til Militæret, skønt det jo dog var saa ligegyldigt, om Danmark havde en Hær eller ej. Det var soci-

aldemokratisk Valgagitation efter den gode, gamle Recept, Appel paa een Gang til Ønsket om større Understøttelser og til Hadet mod »Militarismen«. Alle Midler toges i Brug, og »Socialdemokraten« lod endog en Indsender tilraade alle »vaagne Kristne« at stemme socialdemokratisk. Med høje Raab gav Bladet Københavns Befolkning Anvisning paa at bekæmpe Venstre indirekte ved at stemme imod de Konservative. »Stem Storbonderegimentet ned«, lød et af Raabene; der var for socialdemokratisk Tankegang tilsyneladende ikke Spor af Tvivl om, at Venstre repræsenterede »Storbønderne« og ikke andre — undtagen naturligvis lige Storkapitalisterne og Storspekulanterne!

Samtidig var der ude paa Landet en Del netop af »Bønderne«, der var ufornuftige nok til at lade sig føre med af en Agitation, der levede paa den Paastand, at Venstre ikke skulde være et tilstrækkelig landbovenligt Parti, men et Parti, der i vigtige Henseender prisgav Landbrugets Interesser til Fordel for andre. Fra 1919 udgik fra København »Landmandstidende« under Redaktion af den tidligere Landbrugskonsulent H. Caludan, en ihærdig, men meget eensidig Mand. Han brugte en skarp Pen mod Venstre, som han bebrejdede, at det ikke var nær vidtgaaende nok i sine Sparebestræbelser, ikke paalideligt nok i sin Landbovenlighed. Han synes ganske at have savnet politisk Blik for, at Landbostanden slet ikke mere var talrig nok til at bære en Landbopolitik uden Hensyntagen til andre Samfundsklasser. I Tilknytning til »Landmandstidende« stiftedes et »Landmandsparti«, der ved Folketingsvalget 1924 for første og sidste Gang stillede Kandidater op rundt om i Landets Valgkredse. Kort før Valget døde Calundan, og dermed mistede Partiet sin eneste virkelige Kraft.

Det var i det hele, politisk set, alt for ringe Folk, Landmandspartiet maatte opstille. I en ubehjælpsomt affattet »Henvendelse til Vælgerne« angreb det Statens Forbrug af Penge, Stigningen siden 1913 i Antallet af Embedsmænd, Væksten i de sociale Udgifter, altsaa Angreb paa en Front helt modsat den, hvor de socialdemokratiske Modstandere satte ind, og ved sin hele Karakter beregnet paa at svække Venstres Stilling hos dets Kærnetropper i den besiddende Landbobefolkning. I den Henseende bar Landmandspartiets Agitation i nogen Grad Frugt, idet den bidrog til at skabe en vis Tvivl og nogle Steder en vis Forvirring blandt Venstres Vælgere, tog noget af Kampmodet og Kamphumøret bort ved ligesom at tvinge Venstres Forkæmpere

til at forsvare sig mod et Bagholdsangreb fra deres egne. »Landmandspartiet«s Optræden ved dette Valg kan nævnes som et Eksempel paa den Skade, en sekterisk Retning, endog trods Mangel paa Dygtighed, kan volde for et Parti gennem sit Splittelsesarbejde.

Det var egentlig rigtigt, naar det efter Valget blev sagt af »Berlingske Tidende«, at Ministeriet Neergaard var faldet for sine egne Vælgere. Der skete ikke det, at disse Vælgere i større Tal gik over til det nye »Landmandsparti«, men de svigtede i nogen Maade Venstre ved ude paa Landet at blive hjemme, i Byerne ved at kaste deres Stemmer paa de andre store Partier.

Valgdagen 11. April 1924 skabte en betydningsfuld Vending i de danske Partiforhold. Valgets Resultat blev, at Socialdemokraterne vandt Stillingen som Landets største Parti med ca. 470.000 Stemmer og 55 Mandater, medens Venstre, der praktisk talt altid havde været det største Parti, nu sank til Rangen som Nr. 2 med 362.000 Stemmer og 45 Mandater. De Konservative fik ca. 243.000 Stemmer og 28 Mandater, de Radikale godt 166.000 Stemmer og 20 Mandater; for begge disse sidstnævnte Partier var der altsaa en mindre Fremgang fra deres Stilling i 1920. Det tyske Parti bevarede med 7.715 Stemmer og 1 Mandat Stillingen. Det lykkedes ikke Landmandspartiet, der blot opnaaede ca. 12.000 Stemmer, at faa en eneste Mand valgt, og bedre gik det ikke Retsforbundet, der ved denne Lejlighed første Gang opstillede Kandidater; det opnaaede ogsaa ca. 12.000 Stemmer. For Erhvervspartiet, der dog i det opløste Folketing havde haft 3 Repræsentanter, blev dette Valg helt ødelæggende, idet Partiet nu kun fik ca. 2.000 Stemmer og altsaa slet ingen Repræsentant. Landmandspartiet maatte efter den kranke Skæbne, det havde faaet, betragte sin Virksomhed som afsluttet, derimod kunde man straks efter Valget rolig spaa, at Retspartiets Liv næppe var endt paa lignende Maade til Trods for Valgnederlaget — for dette Parti byggede jo dog paa en Idé.

For Venstre betød Valget ikke blot et Nederlag, der laa i at Partiet i Tilslutning var gaaet tilbage fra 34,1% til 28,3% af Vælgerbefolkningen, medens Socialdemokraterne var gaaet frem fra 32,0% til 36,6%. Den lyse Drøm fra 1920 om at Venstre skulde udvikle og genrejse sig til at være et alle Befolkningslag omfattende Folkeparti var bristet. I København var Venstre ved Aprilvalget 1920 gaaet frem fra kun ca. 2.700 Stemmer i 1918 til ca. 12.000, altsaa til omtrent det firedobbelte, en tilsyneladende ret lovende Begyndelse til ny Fremvækst for Venstrebevægelsen i Hovedstadens Krese; men 1924

svandt Vælgertilslutningen her atter til mindre end 7.000, et Vidnesbyrd ikke blot om, at man efter Erfaringerne fra 1920 ikke ventede at se valgt nogen Venstre-repræsentant for Hovedstaden, men ogsaa om Tilbagegang i Sympati for Partiet. Der var fra første Færd til Ministeriet Neergaard stillet Forventninger, som det ikke havde været i Stand til at indfri, fordi der kom ikke forudsete økonomiske Vanskeligheder, og fordi den Retning i Venstre, der saa absolut havde Overtaget, ikke ønskede i Kampen mod disse Vanskeligheder paa nogen Maade at gaa paa Akkord med de strenge økonomisk-liberale Grundsætninger. Som Resultat af Venstres Udvikling i Regeringsperioden 1920—24 kan da siges at foreligge en Svækkelse af Partiets Evne til at samle Tilslutning fra flere Sider, men samtidig en stærkere Fastslaaen af selve de Idéer, hvorpaa Partiet ønskede at bygge sit fremtidige Virke. Hvad der fremkaldte Valgnederlaget 1924 var, som tidligere berørt, ikke mindst Valutasituationen. Man tvivlede om, at Ministeriet Neergaard havde den rette kraftige Haand og Vilje til at genrejse den sunkne Kronekurs, og at den havde de rigtige Midler dertil.

Venstres Landsorgan »København« fastslog straks, at det Svar, Vælgerne havde givet, ikke lod sig mistyde, men maatte opfattes som Udtryk for, at et Flertal i Folket ønskede at betro Socialdemokratiet Førerskabet.

»Socialdemokraten« hilste Valgresultatet, der i og for sig var saa straalende for Bladets Parti, med en vis behersket Glæde. »Den 11. April 1924 blev det danske Socialdemokratis stolteste Dag«, hedder det i en Artikel fra selve Valgaftenen, men i en Artikel den følgende Dag skrives der temmelig nøgternt om, at Valget havde skabt Ligeberettigelse mellem de forskellige danske Partier. Det udvikles, hvorledes Valget først og fremmest har ændret Venstres Stilling: Tidligere stod dette Parti i manges Bevidsthed og ogsaa i sin egen som det historiske danske Parti, et muldgroet, vælgerstærkt Parti, som egentlig intet kunde rokke, men »Valgdagen 11. April 1924 har sat ogsaa Venstre paa den rette Plads som et almindeligt dansk Parti, der kan vokse og tage af, regere og komme i Opposition, ganske som andre Partier«.

Der var i denne Artikel ingen Tone af Forventning om, at Socialdemokratiet foreløbig skulde komme til at staa i godt Forhold til Venstre som det helt overmægtige Parti; mere beskedent ønskede man sig bare, at man herefter, modsat tidligere, skulde være i Stand til at mødes Venstre rent partimæssigt paa lige Fod. Socialdemokraterne stod for første Gang overfor Ansvaret og

Ministeriet Stauning.

regnede med, at dette Ansvar ogsaa for dem skulde kunne medføre sine Omkostninger med Hensyn til Vælgertilslutning, saaledes som Tilfældet i høj Grad havde været for Venstres Vedkommende.

Fra alle Sider blev det erkendt, at Magten og Ansvaret nu maatte gaa over til Socialdemokratiet. Som Venstrebladet »Roskilde Dagblad« udtrykte sig: »Vælgerflertallet ønsker en Omgang Stauning«.

14. April 1924 indgav Ministeriet Neergaard sin Afskedsbegæring, men det kom naturligvis til at fungere nogle faa Dage endnu; 23. April udnævntes til dets Afløser det første Ministerium Stauning. Thorvald Stauning, den tidligere Cigarsorterer, P. Knudsens Efterfølger som Socialdemokratiets Fører og Formand, overtog foruden Statsministerposten det til Erhvervsministerium

omdannede Handelsministerium, medens Socialdemokratiets Hovedredaktør og Hovedagitator gennem en Aarrække, Fr. J. Borgbjerg, overtog det hovedsagelig fra Indenrigsministeriet udskilte Socialministerium. Odense-Redaktøren C. N. Hauge blev Indenrigsminister, den tidligere Redaktør i Horsens L. Rasmussen Forsvarsminister, den danske Gesandt i Berlin Carl Moltke Udenrigsminister, Pastor N. P. Dahl Kirkeminister, Historikeren og Journalisten Fru Nina Bang, Enke efter den socialdemokratiske Teoretiker og Rigsdagsmand Gustav Bang, Undervisningsminister, den jyske Gaardejer K. M. Bording Landbrugsminister, Jernbaneembedsmanden J. Friis Skotte Trafikminister, Nationaløkonomen C. V. Bramsnæs, tidligere Typograf, Finansminister, Juristen og Socialpolitikeren K. K. Steincke Justitsminister. Alle de ny Ministre var Medlemmer af Folke- eller Landsting med Undtagelse af Udenrigsministeren, der — ligesom Venstres Udenrigsminister i 1920 — var en tilkaldt diplomatisk Fagmand udenfor Kresen af egentlige Politikere.

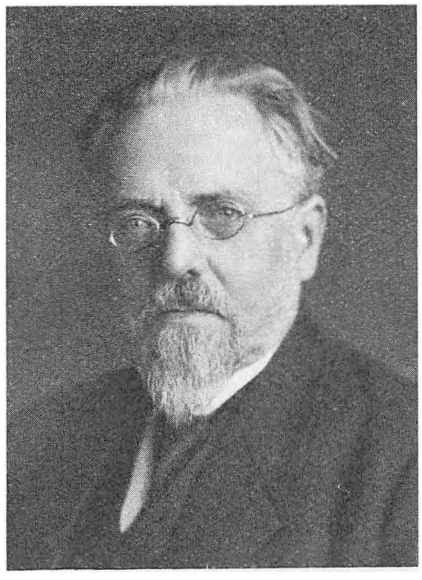

Pastor N. Joh. Laursen, 1855 - 1930.

En nødvendig Betingelse for det første Ministerium Stauning var at have de Radikale som »Støtteparti«, paa tilsvarende Maade som de Konservative havde været »Støtte« for Ministeriet Neergaard. I Folketinget raadede Socialdemokraterne og de Radikale tilsammen over et lille Flertal. I Landstinget var det som hidtil Venstre og de Konservative, der havde Flertallet, og Forholdet blev ikke væsentlig ændret ved det Valg til Landstinget, der fandt Sted i September 1924. Socialdemokraterne havde ogsaa her Fremgang og vandt 3 Mandater. I Landstinget havde Venstre herefter 31, Socialdemokraterne 25, Konservative 12, Radikale 8. Det vil sige, at Venstre og Konservative tilsammen raadede over 43 Stemmer mod de forenede Radikales og Socialdemokraters tilsammen 33. Ministeriet Stauning kom saaledes til at staa væsentlig mindre stærkt end Ministeriet Neergaard, der havde haft Flertallet for sig i begge Rigsdagens Ting.

Som det største Parti overtog nu Socialdemokratiet Formandspladsen i Folketinget, hvor den sidste Formand af Venstre havde været J. Jensen-

Klejs, der var fulgt efter den 1922 afdøde Petersen-Nyskov. I Landstinget bevarede Venstre Formandsposten, som det havde siddet inde med siden 1914, da Anders Thomsen — tidligere Formand i Folketinget — var blevet valgt til at beklæde den; Thomsen var Formand til sin Død i 1920 og efterfulgtes af den tidligere Justitsminister Bülow, hvis Afløser 1922 blev den tidligere Landbrugsminister Ole Hansen.

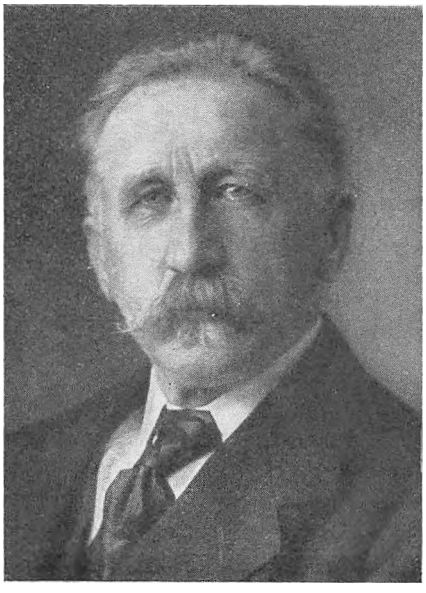

H. P. Hanssen-Nørremølle.

En anden Forandring, der skete i Folketinget, var, at den jyske Venstremand Pastor N. Joh. Laursen, der siden 1920 havde virket med megen Dygtighed som Formand i Finansudvalget, nu maatte vige fra denne Plads til Fordel for en Socialdemokrat (N. Andreasen).

Blandt de ved Valget i 1924 faldne Venstremænd var Redaktør J. A. Hansen, der havde haft en fremtrædende Plads som Ordfører, særlig i Militærspørgsmaalet. Som Afløser af J. C. Christensen i Ringkøbingkresen gik nu Dr. Krag over fra Landstinget til Folketinget, paa Sjælland var nyvalgt cand. polit. Otto Himmelstrup, der som Sekretær i De samvirkende danske Landboforeninger havde ydet sit Bidrag til at forme Venstres økonomiske Anskuelser efter 1920. Fra Sønderjylland, hvor Partiet 1920 havde faaet 4, men denne Gang kun 2 Mandater, indtraadte nu paa Venstreside i Folketinget den gamle Høvding i Nationalitetskampen H. P. Hanssen, der dog ikke — han var kun Folketingsmand et Par Aar — fik større Betydning i den danske Rigsdag, og Amtsforvalter C. O. Pedersen, der kom til at betyde mere. Den meget kyndige Landmand J. Kyed var nyvalgt i Skanderborg Amt, Landbrugsredaktøren K. Raunkjær i Ringkøbing Amt.

VENSTRE SOM OPPOSITION UNDER MINISTERIET STAUNING 1924—26

Efter Valgnederlaget og Regeringsskiftet i 1924 udsendte Venstres Ledelse en Programudtalelse, der udtrykte Partiets Vilje til som Opposition at fastholde den Politik og de Principer, der havde været bestemmende for dets

Politik lige siden Verdenskrigstiden, Kravet ikke blot om Sparsommelighed og Indskrænkninger i Statshusholdningen, men ogsaa om Bevægelsesfrihed og Uafhængighed for Erhvervslivet.

I fuld Oprigtighed udtrykkes i denne Udtalelse ogsaa Tillid til Venstres Fremtid. Venstre og ikke mindst i Venstreungdomsbevægelsen nærede dyb Tillid til, at det var »Liberalismen«, der angav den ene rette Vej til sunde Samfundstilstande; man ventede trygt, at den Regering og det Parti vil komme ynkeligt til kort, som i Mangel paa den rette Forstaaelse vilde slaa ind paa »Statssocialismen«s Veje. Og det kom da ogsaa til at vise sig, at det første Ministerium Stauning, der som en Selvfølge maatte være statssocialistisk, fordi det udelukkende bestod af Socialdemokrater, fik en temmelig krank Skæbne.

Venstre havde i det brændende Valutaspørgsmaal den Tilfredsstillelse, at den endelige Løsning blev en Ordning i større Overensstemmelse med Venstres end med Socialdemokratiets Tankegang.

I Maj 1924 forelagde Stauning en Valutaplan, hvorefter der dels skulde gives det af Ministeriet Stauning indstiftede »Valutaraad« en større Myndighed, dels opkræves en Formueskat paa ialt 444 Mill. Kr. til Afdrag paa udenlandsk Gæld. Selv de Radikale gik mod det sidste Forslag, og paa Grund af Venstres og de Konservatives Modstand i Landstinget blev det første kun gennemført i begrænset Form som en mindre Udvidelse af Valutaraadets Myndighed.

Det var Venstres Opfattelse, hævdet i Tilknytning til ledende Landbrugskrese, at Valutakrisen i Hovedsagen simpelthen var et Spørgsmaal om Udstedelse af for mange Pengesedler, og at dens Løsning derfor laa i en Formindskelse af Seddelmængden. Modsat hævdede de Konservative, der her mødtes med den herskende Tankegang indenfor Industrien, at der først og fremmest knyttede sig et handelspolitisk Spørgsmaal til denne Krise, fordi den bundede i for megen Import af fremmede Varer; denne Import skulde altsaa formindskes, et Krav, der jo stemte udmærket med Industriens økonomiske Egeninteresse. Venstres Standpunkt var det nationaløkonomisk mest rigtige, og det var det, som blev det sejrende.

3. Juli 1924 indkaldte Regeringen et Valutaraad, bestaaende af Repræsentanter for de politiske Partier og Erhvervene og under Statsministerens Forsæde. Efter omfattende Forhandlinger afgav dette Raad endelig 5. November en Erklæring om, at en Nedskæring af Kronens Værdi ikke kunde tilraades, men en gradvis Højnelse af Kronens Kurs skulde naas ved et Samarbejde

mellem Staten og Nationalbanken, altsaa ved banktekniske Midler, saaledes som det naturligt maatte følge af den Anskuelse, at Fejlen laa i den hidtidige Seddelpolitik. Det var derefter Venstre, der gennem sin Magt i Landstinget blev bestemmende for Enkelthederne i den Ordning, som det paa det nævnte Grundlag skulde lykkes at faa gennemført. Trods de Konservatives Modstand udstedtes med Tilslutning fra Venstre, Radikale og Socialdemokrater 20. December 1924 en Lov om Valutaforanstaltninger; der optoges med Statsgaranti en Kredit for Nationalbanken paa 40 Mill. Dollars, mod at Banken forpligtede sig til at holde en vis gradvis stigende Værdi for Kronen i Forhold til Dollaren, og for at formindske Seddelomløbet gennem Tilbagebetaling af Statens Laan hos Nationalbanken, optaget i Anledning af Erhvervelse af Landmandsbankaktier, indførtes en særlig Indtægts- og Luksusbeskatning, »Valutaydelsen«.

Der indtraadte herefter en Kronestigning, der blev langt brattere, end man havde ventet og ønsket, hvad der hang sammen med, rent psykologiske Forhold, større eller mindre Tillid, der var af meget fremtrædende Betydning for Kronens Kurs. I Marts 1925 begyndte den afgørende Stigning, i Løbet af Sommeren gik Kursen op i hurtige Spring, i December steg den til en Værdi af ca. 92. I Løbet af 1926 fuldførtes Stigningen, og fra Udgangen af dette Aar havde den danske Krone atter sin paalydende Værdi, var i Pari, og 1. Januar 1927 genoptoges Guldindløseligheden.

Hele denne Udvikling var indadtil købt med store Ofre for det danske Erhvervsliv. Endnu første Halvdel af 1925 var ligesom de nærmest foregaaende Aar en god Tid for Landbruget, men derefter indtraadte i Sammenhæng med Kronestigningen et stort Prisfald paa Produktionen, baade Smør, Flæsk og Korn, og Følgerne heraf blev naturligvis atter baade Fald i Ejendomspriser og Vanskelighed ved at udrede Landbrugets kontante Udgifter, Industrien kom ligeledes i store Vanskeligheder, men hertil bidrog ogsaa en stor Arbejdsstandsning i Kraft af en Lockout, der var iværksat af Arbejdsgiverne 18. Marts og først blev afsluttet 5. Juni. Den medførte store Tab af Arbejdsdage og Arbejdsløn; Arbejdsgiverne opnaaede ikke at faa nedsat Lønningerne, men Resultatet blev væsentlig en stærk Forøgelse af Misfornøjelsen i mange Kredse over disse ødelæggende Arbejdsstridigheder; det skete nemlig under Lockouten, at danske Transportarbejdere fik udenlandske Arbejdere til at nægte Udlosning af danske Varer, der var indlosset ved Hjælp af frivilligt

Reservemandskab — altsaa simpelthen at boykotte den danske Landbrugseksport.

Alt dette var ikke Tegn paa, at Ministeriet Stauning var sin Opgave voksen. I Ministeriets Programudtalelse var det blevet forkyndt, at det vilde føre en »demokratisk Samfundspolitik«. Det var imidlertid ikke blot »Demokrati«, men frem for alt Socialisme, der lyste ud af en Række Forslag, der blev forelagt af Regeringen allerede ved Begyndelsen af Rigsdagssamlingen 1924—25, Forslag om Afrustning, Priskontrol, Avancebegrænsning, Bedriftsraad, Lovfæstelse af 8-Timers Arbejdsdag, Forhøjelse af Aldersrenten, Støtte til Børn af Enkemænd og Enker, de kommunale Ejendomsskatters Overgang til en Grundskyld.

Mod alt dette ønskede Venstre bestemt at hævde sin liberale Anskuelse.

20. Maj 1925 vedtog Partiet paa et Delegeretmøde en stor Programudtalelse, der som Retningslinje for Venstrepolitik fastslaar:

»Paa Frihedens Grund skal Folket bygge sin Fremtid. *Frihed under Ansvar* er den Lov, der skal staa som Rettesnor for Folket som Helhed saavel som for den enkelte Borger. Grundloven af 1915 har sikret et frit Folkestyre med lige Adgang for Mand og Kvinde, fattig og rig til Deltagelse i Landets Styrelse. Men de politiske Frihed vil være som en Skal uden Kærne, hvis den ikke ledsages af *personlig* Frihed i videst mulig Udstrækning. *Vi kræver* Aandsfriheden, Arbejdsfriheden, Næringsfriheden og Erhvervsfriheden sikret mod alle Forsøg paa Undertrykkelse gennem Stats- og Organisationstvang«.

Da national Uafhængighed er den første Betingelse for et frit Folkeliv; maa først og fremmest kræves Opretholdelse af »et frit Danmark«, tillige Fortsættelse af en Udenrigspolitik, der energisk deltager i Arbejdet for Forsoning mellem Folkene og for Voldgiftstankens Sejr, men ved Siden deraf et militært Værn som Udtryk for Folkets Vilje til fornødent Offer for Hævdelse af Neutralitet og Uafhængighed, for Opretholdelse af Ro og Orden i Riget, for Opfyldelse af vore Folkeforbundsforpligtelser. Rigsenheden skal hævdes og ogsaa Forbindelse med Danske udenfor Rigets Grænser og ikke mindst i Sydslesvig. Venstre forlanger Opretholdelse af Tokammersystem og et usvækket parlamentarisk System, Understøttelse af Borgernes Evne og Vilje til Selvhjælp, yderligere Plads for Forsikringsprincipet i den sociale Lovgivning, Boliglovgivningens Afvikling, Modarbejdelse af Alkoholmisbrug.

»Næringslivet skal bygges paa det private Initiativ og kunne udfolde sig

uden andre Statsindgreb end saadanne, som Hensynet til Almenvellet nødvendiggør«. Til Hjælp for Erhvervenes Konkurrencedygtighed skal der være Statsstøtte til Erhvervenes Skoler, Adgang til Laan til Anskaffelse af Produktionsmidler for mindre næringsdrivende i By og paa Land. »Samfundsskadelige Monopoler og Truster bekæmpes. Den frie Konkurrence styrkes ved Foranstaltninger til at sikre Arbejdets Frihed overfor Organisationstvang«. Udviklingen af Forholdet mellem Arbejder og Arbejdsgiver maa bygges paa Erhvervenes eget Initiativ. »Ved vort Lands Deltagelse i Udformningen af international Arbejderlovgivning bør Hensynet til danske Virksomheders Konkurrenceevne og Produktionskraft være bestemmende«. Dansk Produktion, som »i Godhed og Pris« [et vigtigt Forbehold] staar Maal med udenlandsk, bør foretrækkes i offentlig Husholdning. Der bør paa Grundlag af bestaaende Lovgivning være fornøden Adgang for mindrebemidlede til at komme i Besiddelse af Jordbrug, der bør sikres Brugerne af Lejehuse med Jordtilliggende passende Brugsret og Brugstid, ydes Støtte til Arbejderes Bestræbelser for at skaffe sig eget Hjem. »Der bør tilvejebringes Sikkerhed for Samfundets Ret til at holde de for dets Trivsel nødvendige Stats-, kommunale og koncessionerede Virksomheder i Gang«. Statens Tjenestemænd maa ikke have Strejkeret, de skal have gode økonomiske Forhold, men til Gengæld yde den fulde Arbejdskraft til Staten, saaledes at Antallet af dem kan nedsættes. Der bør sikres Kvinden Ligestilling med Manden, og der skal være saavel forebyggende som oprejsende »offentlig Børneforsorg«.

Der er saaledes i en Række Sætninger fastslaaet, hvad Venstre kan gaa med til af Statsindgriben i samfundsmæssige Forhold, og hvor efter dets liberale Grundopfattelse den nødvendige Grænse bør sættes for disse Indgreb.

I god Overensstemmelse hermed kræves gennemgribende Sparsommelighed i Statens og Kommunernes Husholdning. Den personlige Beskatning bør hvile paa Skatteevnen, »dog saaledes, at det ikke blot bliver et Mindretal af Befolkningen, som er interesseret i en forsvarlig finansiel Styrelse«. Der bør tilstræbes lige Skat paa lige Jord. Ved en kommende Toldrevision bør Værditoldprincipet saa vidt muligt gennemføres, og »i Overensstemmelse med Venstres Frihandelskrav bør en Nedsættelse af Beskyttelsestolden finde Sted under Hensyntagen til bestaaende Erhverv«. Finanstold bør kun hvile paa Varer, der er undværlige i det daglige Forbrug, egentlige Livsfornødenheder og Produktionsmidler skal være told- og afgiftsfri. Der maa tilstræbes rimelig For-

rentning af Statsvirksomheder, planmæssig Nedbringelse af Statsgælden ved hele Folkets Medvirkning, Ligevægt mellem Statens løbende Indtægter og Udgifter.

I Bemærkningerne om »Retsvæsen« udtales bl. a., at »Retssikkerheden maa værnes mod Krænkelser saavel fra Enkeltmands som fra Organisationers Side«, og »Forældres Ansvar for Børnenes Underhold og Opdragelse bør ubetinget fastholdes«. Om Skolevæsenet siges først: »Samarbejdet mellem Hjem og Skole fremmes, og Forældrenes Indflydelse paa Skolens Arbejde styrkes og udvikles«. Der tilføjes, at »Folkeskolen maa ikke uniformeres«, og vel skal Folkeskolen, idet det kommunale Selvstyre opretholdes, være Genstand for Statens særlige Omsorg, men Privatskolen skal »stilles som hidtil til Fremme af Undervisningsfriheden og saaledes, at den i Grundloven hjemlede Skolefrihed ogsaa kan komme Smaakaarsfolk til Gode«. Læreruddannelsen skal forbedres, men Adgangen til at blive Lærer maa ikke ved Indførelse af Særkrav for Optagelsen paa Seminarier blive vanskeligere for den almindelige Befolkning.

Venstres Programudtalelse af 1925 er et overmaade vigtigt Dokument til Partiets nyeste Historie. Den giver det egentlig sammenfattende Udtryk for, hvad der kaldes *den Madsen-Mygdalske Politik*, den, der kom til at beherske Venstre i hele Tiaaret fra 1920 til 1930.

Som Opposition overfor Ministeriet Stauning havde Venstre en saglig set meget stærk Stilling, fordi det var saa øjensynligt, at de socialistiske Metoder, Ministeriet svor til, hverken vilde slaa til overfor Tidens Vanskeligheder eller — hvad der næppe var mindre vigtigt — omfattedes med nogen større oprigtig Tro af Ministeriet selv, end sige af dets radikale Forbundsfæller.

Den eneste rigtig rettroende »Marxist« i Ministeriet var formentlig Fru Nina Bang, der som Undervisningsminister viste en tydelig Tendens til at gennemføre, hvad man senere har kaldt for aandelig »Ensretning«. I Efteraaret 1924 gjorde hun som det kgl. Teaters øverste Foresatte et latterligt Forsøg paa at hindre Afsyngelsen af »Kong Christian stod ved højen Mast« under en Opførelse af »Elverhøj« i Teatret, hvilket bragte hende og Ministerkollegerne i en komisk Situation, da Publikum dog stemmede i, skønt Musiken mod Sædvane ikke spillede Melodien. Stauning betegnede i den Anledning Kongesangen som en »Slagsbrodersang«; men som Demonstration for det frie Ord og den frie Sang blev i den nærmest følgende Tid »Kong Christian«

ofte spillet og sunget i Venstreforsamlinger, en Skik, der dog ret hurtigt af naturlige Grunde faldt bort. Trods alt var det dog ikke de krigerske Toner i den gamle pompøse Nationalsang, der bedst udløste Stemningen indenfor de brede Lag af det freds- og neutralitetselskende danske Folk.

Mere end forskellige Taktløsheder gjorde de økonomiske Forholds Udvikling Ministeriet Staunings Stilling vanskelig.

I sidste Halvdel af 1925 var der Krise for saavel dansk Landbrug som Industri, og Forholdene bedredes ikke i 1926. I December 1924 havde der været 50.000 Arbejdsløse; Tallet mindskedes lidt i de første Maaneder af 1925, men steg senere og var kort efter Nytaar 1926 ca. 85.000, et for den Tid meget stort Tal. Venstres ufravigelige Standpunkt var, at Krisen kunde og skulde overvindes ved Tilpasning af baade offentlige og private Udgifter, og der var Lydhørhed herfor ogsaa i Krese,. der ikke hørte til Venstre, blot ikke hos Storindustriens Ledere saa lidt som hos dens Arbejdere. I August 1926 stillede Arbejdernes Fællesorganisation Krav til Regeringen om Iværksættelse af offentlige Arbejder, Importregulering og Kriseværn, medens man fra Landbrugets Side kort i Forvejen havde krævet Nedsættelse af Lønninger, Skatter og Afgifter. Selvfølgelig maatte Regeringen som »Arbejderregering« først og fremmest tage Hensyn til Arbejderne, og det vilde praktisk talt atter sige Industriarbejderne.

Den 14. Oktober 1926 forelagde Regeringen i Folketinget en samlet Plan til Afhjælpning af Krisen, gaaende ud paa, at der skulde ydes en omfattende Hjælp og Statsstøtte til det nødstedte Erhvervsliv: Laan, Eksportkredit, direkte Tilskud til Virksomheder, Skattelettelse, Igangsættelse af offentlige Arbejder samt for Landbrugets Vedkommende Grundforbedringsarbejder og Moratorium for Statshusmænd. Samtlige Foranstaltninger skulde, medregnet Garantierne for Laan, kunne medføre en Udgift for Staten paa ialt 102 Mill. Kr., og 25 Mill. af dette Beløb skulde skaffes til Veje ved ekstraordinær Formuebeskatning, d.v.s. Paalæggelse af en »Kriseafgift«, der paa Formuer over 200.000 Kr. steg til 1%. Det var tydeligt, at hele dette Forslag var mere bestemt til at gaa til Valg paa end til praktisk Gennemførelse, som man utvivlsomt paa Forhaand har anset for udelukket.

Det blev behandlet i et Folketingsudvalg, hvori Venstres Medlemmer var Slebsager, Brorsen, J. C. A. Larsen (Smed og valgt i Frederiksborg Amt) og Otto Himmelstrup. 5. November afgav Udvalget Betænkning.

Venstres Medlemmer erklærer sig i denne Betænkning af den Opfattelse, at det foreliggende Forslag som Helhed er uegnet til at hjælpe over den nuværende økonomiske Krise og kan ikke tiltræde de Hovedsynspunkter, der ligger til Grund for Lovforslaget. Mindretallet tager derfor Afstand fra Forslagets væsentligste Bestemmelser og kræver i Stedet, at Staten gaa i Spidsen med Gennemførelsen af Deflationen, ved at nedsætte de offentlige Udgifter, Skatter og Takster, i Overensstemmelse med den Forøgelse af Kronens Værdi, der har fundet Sted.

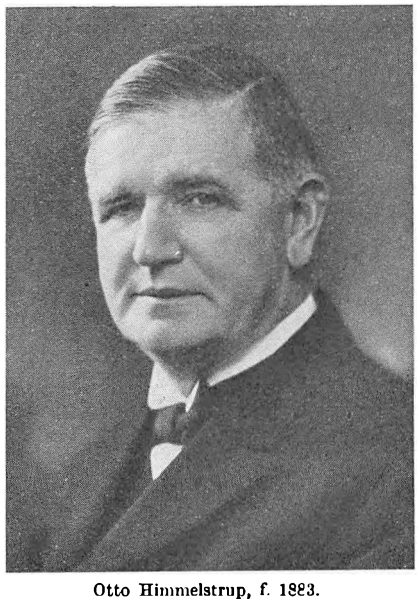

Otto Himmelstrup, f. 1883.

Det er Venstremindretallets bestemte Opfattelse, at man ved Tilskud til Produktionen kun opnaar, at Produktionsomkostningerne forøges. »Men«, ræsonnerer man, »ved at holde Produktionsomkostningerne oppe indenfor disse Industrier stiller man sig hindrende i Vejen for en Nedsættelse af Produktionsomkostningerne indenfor andre Erhverv. Det er Mindretallets Opfattelse, at kun gennem en Nedsættelse netop af disse Omkostninger indenfor Erhvervslivet, svarende til Forøgelsen af Kroneværdien, kan dette igen komme til at arbejde paa et sundt Grundlag, og kun derigennem kan vore Eksportindustrier igen blive konkurrencedygtige overfor Udlandet«.

Hele denne Udvalgserklæring svarer i Aand og Indhold nøje til Venstres Program af 1925. Det er for de Venstremænd, der har afgivet den, indlysende, at der intet naas ved »kunstige« Indgreb fra Statsmagtens Side i Erhvervsforhold, men at Erhvervene skal have Lejlighed til at hjælpe sig selv og hindres mindst muligt deri ved Krav og Udskrivninger fra det offentliges Side.

De Konservative i Udvalget afviste ogsaa Regeringens Forslag, men gav Anvisning paa andre Midler mod Krisen end Venstre. I Industrien, erklærede man, var jo Krisetold altid blevet fremhævet som det simpleste og internationalt mest anerkendte Middel, og i saa Henseende var man blevet bestyrket ved de Udtalelser, der var kommet frem baade fra officiel Side i Industrien og fra de enkelte Brancher, der var særlig ramt af Krisen, og hvis Arbejds-

givere og Arbejdere i Forening havde fremsat Krav om Krisetold eller andre Foranstaltninger mod Importen.

Naturligvis sluttede Socialdemokraterne i Udvalget sig uforbeholdent til Regeringsforslaget, men Venstres og Konservatives forenede Modstand gav sikkert Varsel om, at Gennemførelsen vilde støde paa Landstingets Modstand. Samtidig var det just ikke lovende for »det borgerlige Samarbejde«s Fremtid, at Venstre og Konservative stod paa saa forskellige Standpunkter med Hensyn til, hvad der skulde træde i Stedet for Regeringens Planer.

De radikale Udvalgsmedlemmer gav kun delvis deres Tilslutning til Regeringsforslaget, de vilde ikke gaa med til Formueskatten og de store direkte Tilskud, og det kom da ved denne Lejlighed til et Brud mellem dem og Socialdemokratiet. Et Par Dage før Udvalgsbetænkningens Fremsættelse og Behandling havde Ove Rode (lige siden 1920 den førende Mand i det radikale Parti i og udenfor Rigsdagen) i Folketinget fremsat den Tanke, at der burde dannes en Samlingsregering, en klar Angivelse af, at han ikke tiltroede den socialdemokratiske Regering Evne til at gennemføre en Politik, der var Brug for. Der havde længe hos Rode været at spore en vis Stemning for at søge Føling med Venstre, en vis Afstandtagen fra Socialdemokratiet, men det var paa den anden Side tydeligt, at der hos andre i det radikale Parti raadede en meget indgroet og overbevisningstro Vedhængen ved Forbundet med det socialdemokratiske Parti. For sit Forslag om Samlingsregering høstede Rode kun Utak hos Socialdemokraterne, hvem den hele Uoverensstemmelse med den radikale »Lillebror« dog ganske sikkert var temmelig kærkommen. Den gav en særlig bekvem Anledning til at komme bort fra det Regeringsansvar, der saa aabenbart var blevet Ministeriet Stauning for meget. Baade Rode, den senere radikale Minister Bertel Dahlgaard og overhovedet det radikale Parti var i »Socialdemokraten« Genstand for de voldsomste Beskyldninger og Udskældninger som »Forrædere« mod Demokratiets Sag.

Efter at det ved Afstemningen i Folketinget 5. November var blevet fastslaaet, at den store Kriseplan kun kunde gennemføres med væsentlige Ændringer, erklærede Statsminister Stauning, at det var hans Agt at gøre Indstilling om Folketingets Opløsning og om Udskrivning af nye Valg.

Under den følgende Valgkamp blev for Venstres Vedkommende den vigtigste Begivenhed et Landsmøde, hvor Partiet højtideligt proklamerede den Mand til Fører, der lige siden 1920 havde sat det stærkeste Præg paa dets Politik.

7. Februar 1925 var Th. Madsen-Mygdal, hvem det parlamentariske Liv ikke let fængslede for saa lang Tid ad Gangen, af private Grunde udtraadt af Landstinget. Forud for Valget 1926 lykkedes det at faa ham til igen at indtræde i aktivt politisk Arbejde med en Plads i Folketinget som Maal. 10. November holdtes i København det store Landsmøde af Venstres Rigsdagsmænd, Kandidater, Redaktører og Organisationsmænd. Her bragtes der Madsen-Mygdal en Opfordring fra Sønderjylland til at stille sig som Venstres Kandidat i fire Valgkrese, han blev at opfatte som Afløser af H. P. Hanssen, der nu trak sig tilbage. Idet Madsen-Mygdal modtog denne Opfordring, der maatte opfattes som en sjælden sønderjydsk Tillidserklæring til en Mand fra »det gamle Land«, hyldedes han af Deltagerne i Landsmødet med stor Begejstring som Venstres Høvding.

Vagn Bro, f. 1894.

Venstre gik til Valg med et Program, der var den klare Modsætning til Socialdemokratiets, men i Bykrese var de Konservatives agitatoriske Krav om en »aktiv Handelspolitik«, der skulde sikre de danske Erhverv bedre mod udenlandsk Konkurrence, ret virkningsfuldt; svagere end Socialdemokratiet stod de Radikale da det efter deres Brud med Socialdemokratiet blev ret svært for den jævne Vælger at forstaa, i hvilken Retning de nu egentlig bevægede sig.

Folketingsvalget fandt Sted den 2. December 1926. Socialdemokraterne fik godt 497.000 Stemmer og 53 Mandater, Venstre godt 378.000 og 46 Mandater, hvortil kom et færøsk (A. Samuelsen) som det 47., de Konservative godt 280.000 Stemmer og 30 Mandater, de Radikale ca. 151.000 Stemmer og 16 Mandater, Retsforbundet opnaaede nu for første Gang at blive repræsenteret paa Rigsdagen, idet det fik 17.500 Stemmer og 2 Mandater, det tyske Parti fik godt 10.000 Stemmer, hvad der var en betydelig Fremgang siden sidst, men dog nu som før kun eet Mandat. Tyskheden var blevet styrket ved de særlig vanskelige Forhold, der raadede i Sønderjylland under Krisen, og disse Forhold havde ogsaa givet Anledning til en Bevægelse, der kaldte

sig »Bondens Selvstyre«, og som optraadte ved dette Valg, dog kun i sønderjyske Krese, hvor det blot opnaaede et Par Tusinde Stemmer. Iøvrig havde der ikke som sidst været nogen Splittelsesretning, der havde svækket Venstre, hvis Fremgang imidlertid ikke var blevet saa stor, som det af mange var blevet ventet.

Socialdemokratiet var gaaet 27.000 Stemmer frem, men ganske vist 2 Mandater tilbage, Venstre havde vundet 15.000 Stemmer og 2 Mandater, de Konservative 33.000 Stemmer og 2 Mandater, de Radikale havde tabt 15.000 Stemmer og 4 Mandater. Tilsammen raadede Venstre og de Konservative over 77 Folketingspladser mod 69 for Socialdemokraterne og de Radikale tilsammen. De to sidstnævnte Partier var nu paa afgørende Punkter uenige; det var ganske vist ogsaa Venstre og de Konservative, men kunde dog regne med at blive enige om visse Retningslinjer, og det naturlige blev, som i 1920, at der dannedes en Regering af Venstre uden Deltagelse af de Konservative, men med Støtte fra denne Side. Dagen efter Valget indgav Statsminister Stauning Ministeriets Afskedsbegæring.

S. P. Lassen, f. 1888.

Ejendommeligt for Valget 1926 var, at der skete en temmelig omfattende Forøgelse af Venstres Folketingsgruppe. I Odense Amt valgtes nu de tidligere Venstre-Ungdomsmænd Vagn Bro, der paa Rigsdagen særlig kom til at beskæftige sig med juridiske Spørgsmaal, og Lærer S. P. Larsen, der særlig skulde vie sig til de socialpolitiske Spørgsmaal. Nyvalgt var paa Sjælland Dommerfuldmægtig Chr. Christensen, i Jylland en Række Gaardejere: A. C. Christensen, T. Sevelsted, Kr. M. Vadgaard, Olav Olsen, Henrik Vejen, desuden den til Indre Mission hørende Højskoleforstander Julin, Redaktør J. A. Hansen genvandt sit gamle Folketingsmandat i Københavns Amt, og af tidligere Folketingsmænd valgtes ligeledes paany den jyske Husmand M. P. Tange (Vejle Amt) og Sønderjyden Chr. Ernst Christensen.

Litteratur: Se ved Slutningen af det følgende (10) Afsnit.

TIENDE AFSNIT

UNDER MINISTERIET MADSEN-MYGDAL OG UNDER DET ANDET MINISTERIUM STAUNING

(INDTIL 1938)

MINISTERIET MADSEN-MYGDAL OG DETS ARBEJDSPROGRAM

14. December 1926 dannedes det andet Venstreministerium siden Verdenskrigen, og dets Chef blev som en Selvfølge — skønt N. Neergaard var Formand i Venstres Folketingsgruppe — Th. Madsen-Mygdal. Han overtog som Statsminister paany Landbrugsministeriet. N. Neergaard blev atter Finansminister, Dr. Krag Indenrigsminister, Rytter Justitsminister, Brorsen Forsvarsminister. Slebsager blev denne Gang Handelsminister (idet Betegnelsen »Erhvervsministeren« bortfaldt). Den fynske Privatbaneleder J. Stensballe, Landstingsmand siden 1920, blev Trafikminister. Det af Socialdemokratiet 1924 oprettede Socialministerium ophævedes, og der oprettedes et Sundhedsministerium, som overdroges til den københavnske Læge og Venstrepolitiker Dr. V. Rubow. Udenrigsminister blev denne Gang ingen Diplomat, menDr. phil L. Moltesen, der som Folketingsmand gennem en Aarrække havde virket med stor Interesse som Venstres Tillidsmand i internationalt parlamentarisk Arbejde og overfor Folkeforbundet. Undervisningsminister blev Seminarieforstander J. Byskov, der ikke tidligere havde været aktiv Politiker, Kirkeminister Stiftsprovst Fr. C. Bruun-Rasmussen (der fra Juli til September 1920 havde været Folketingsmand).

Det var ogsaa nu en dygtig Stab af Folk, Venstre kunde sætte til Regeringsposterne. Et særligt Arbejde ventede der Dr. Krag, der som Indenrigsminister paany havde faaet overdraget de socialpolitiske Sager, som den socialdemokratiske Regering havde lagt ind under Socialministeriet. Af den ældre Tids Venstreførere var kun Neergaard tilbage, og ingen kunde tage fejl af, at det virkelige Førerskab, ikke blot det formelle, nu laa hos Madsen-Mygdal, den første egentlige Landmand, der af Venstrepartiet var blevet hævet til den øverste Ministerpost. Madsen-Mygdal nød blandt de danske Landbrugere en Tillid saa vidtstrakt i Udbredelse over Landet som næppe nogen-

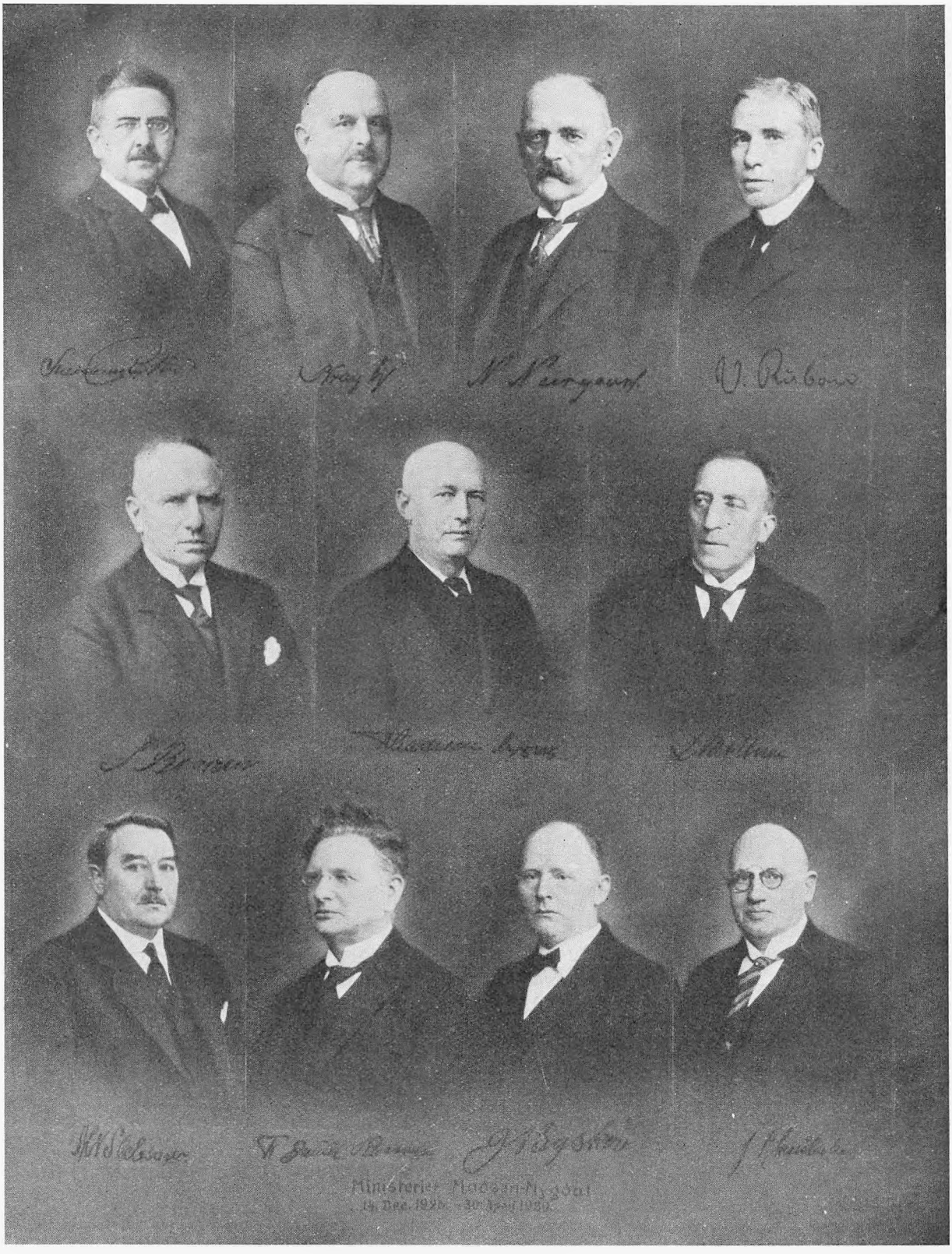

Ministeriet Madsen-Mygdal.

sinde før en dansk Venstrepolitiker. Han stod som Høvdingen overfor sine egne, talte til Tyvernes danske Bonde de politiske Ord, han forstod og vilde høre. Ministeriet Madsen-Mygdal ønskede i sin Politik at give Udtryk for god Venstreliberalisme; men det var egentlig ikke saa underligt, naar Modstanderne vilde mene, at denne Liberalisme i den Udformning, først og fremmest Ministeriets Chef havde givet den, bar et stærkt Præg af Landbrugets Interesser og Synspunkter.

Kun med et vist betydeligt Forbehold havde denne Venstreregering Tilsagn om Støtte fra det Konservative Folkeparti, der forud havde erklæret, at da Regeringen alene blev dannet paa Venstres Ansvar og paa Venstres Program, var det en Selvfølge, at det konservative Parti maatte forbeholde sig at gøre den efter dets Opfattelse fornødne Indsats for at søge Erhvervskrisen mildnet og Arbejdsløsheden formindsket. Med andre Ord: Venstre maatte paa Forhaand regne med, at der kunde blive stillet et Stykke konservativt Beskyttelsespolitik op mod de Metoder, det selv vilde gennemføre.

I en Programudtalelse, fremsat i Folketinget 17. December 1926, meddelte Statsminister Madsen-Mygdal, at den ny Regering ansaa det for »sin Hovedopgave at modvirke den tilstedeværende Erhvervskrise med den dertil knyttede overordentlig store Arbejdsløshed ved at søge tilvejebragt Betingelser for Udviklingen af et sundt og konkurrencedygtigt dansk Erhvervsliv«. Ministeriet fandt, at baade Byens og Landets Erhvervsvirksomheder efter Parikronens Gennemførelse arbejdede med et saa højt Niveau for Produktions- og Leveomkostninger, at de mere og mere blev ude af Stand til at fortsætte den Vekselvirkning med Udlandet, som var en afgørende Betingelse for selve Erhvervslivets Opretholdelse, samtidig med at de høje Produktionsomkostninger indadtil skabte et Prisniveau, som den stærkt svigtende Købeevne hos Landets egen Befolkning ikke kunde magte.

»TILPASNING« OG »NEDSKÆRING« 1926—29

Det var altsaa Kærnepunktet i den Tankegang, der beherskede Ministeriet Madsen-Mygdal og affødte dets Program, at de økonomiske Spørgsmaal i Tiden skulde løses ved en omfattende og vel gennemtænkt Tilpasning til Tidens økonomiske Vilkaar af saavel offentlige som private Udgifter. Netop Ordet »Tilpasning« var det Udtryk, Ministeriet og dets Tilhængere helst brugte

til at betegne den Politik, man vilde følge, medens »Nedskæring« var det Ord, der var det foretrukne hos Modstanderne, der ikke havde noget imod at lede Tanken hen paa en skarp Kniv, der ligesom skar ind i Samfundets levende Kød!

Det er altid, politisk set, en yderst utaknemmelig Opgave at nedsætte Takster, Understøttelser og Lønninger, men Venstre fandt, at der ikke var nogen Vej udenom, hvis det skulde følge sin Opfattelse af, hvad der under de givne Forhold var det eneste rigtige og gavnlige for Samfundet. Med god Grund kunde man ogsaa mene, at det paa en vis Maade var helt selvfølgelige Foranstaltninger, der skulde foretages. At Parikronen burde respekteres i den offentlige Husholdning, kunde ses som et Retfærdighedskrav, hvis der ikke skulde bevares en Konjunkturgevinst for den Del af Befolkningen, der fik Lønninger eller nød Understøttelser efter de faste Takster, hvis virkelige Betydning afhang af Pengebeløbenes Købekraft, ikke af deres talmæssige Paalydende.

I Februar 1927 forelagde Regeringen i Folketinget en Række Lovforslag, der alle var »Nedskæringsforslag«, og som gik ud paa Nedsættelse af Udgifterne til bl. a. Aldersrente, Arbejdsløshedsforsikring, Invalideforsikring, Ulykkesforsikring, Sygekasser, (ved Sammenlægning af de to Etater) Post- og Telegrafvæsen, Udgifter til Lærerlønninger, Præstelønninger og Tjenestemandslønninger i Almindelighed, visse militære Udgifter, Diplomatiet.

De saaledes stillede Forslag, sammen med planlagte Ændringsforslag til Finansloven og en paatænkt Personalereduktion indenfor Administrationen og Statsvirksomhederne, vilde medføre en samlet Besparelse, der for Statens Vedkommende kunde anslaas til mindst 60 Mill. Kr.; for Kommunernes Vedkommende vilde de foreslaaede Ændringer sammen med et Forslag, der var under Udarbejdelse angaaende Motorkøretøjernes Vederlag for Afbenyttelsen af de kommunale Veje, medføre en samlet Besparelse paa ialt ca. 14 Mill. Kr., samtidig med at de foreslaaede Ændringer indirekte vilde medføre yderligere betydelige Udgiftsnedsættelser paa de kommunale Budgetter. Endelig vilde der med Hensyn til Forsikringsbidrag, der paahvilede private Erhvervsvirksomheder, opnaas en Nedsættelse af de lovpligtige Kontingenter paa ialt godt 4 Mill. Kr. eller maaske nærmere op til 5 Mill. Kr.

Statsminister Madsen-Mygdal udtalte ved Forslagenes Fremsættelse i Folketinget:

»Formaalet med de Udgiftsreduktioner, som indeholdes i Regeringens Forslag, er selvsagt at tilvejebringe Mulighed for en Nedsættelse af de offentlige Byrder, som nu hviler alt for tungt paa Erhvervslivet. I saa Henseende er der allerede af Ministeren for offentlige Arbejder fremsat Forslag for Rigsdagens Finansudvalg om Nedsættelse af Statsbanernes Godstakster til et Beløb af ca. 15 Mill. Kr.« Der maatte ske Ændringer i Skattelovgivningen, saaledes at Opsparingen blev fremmet, Kapitalforbruget bragt til Ophør. »Danske Erhvervsvirksomheder er for Tiden ude for store økonomiske Vanskeligheder, fordi Produktionsomkostningerne — herunder ogsaa Skatter og Afgifter til det offentlige — stadig holdes oppe paa et Niveau, som ikke er afpasset efter den skete Kronestigning, og som derfor svækker samtlige danske Erhverv i deres Konkurrence overfor Udlandet ..... Det er Regeringens Opfattelse, at de Udgiftsreduktioner, som nu bringes i Forslag, burde have været gennemført paa et tidligere Tidspunkt, nemlig umiddelbart efter den overordentlig hurtige Kronestigning i Sommeren 1925. Meget vilde have set anderledes ud i vort Land, hvis denne i og for sig selvfølgelige Konsekvens af Kronestigningen var blevet respekteret. Men desto vigtigere er det da nu, at Regering og Rigsdag i Fællesskab snarest muligt underordner vort Lands offentlige Udgifter under de for Tiden herskende økonomiske Vilkaar ..... I en Tid, hvor der i Tusinder af Hjem Landet over kæmpes en bitter og fortvivlet Kamp med Tidens økonomiske Vanskeligheder, tilkommer det os, der som Medlemmer af Regering og Rigsdag har Ansvaret for Statshusholdningen, i Handling at vise vor Erkendelse af, at de Krav, som Tiden stiller til den enkelte Samfundsborger, først og fremmest maa respekteres i Landets offentlige Husholdning«.

Sikkert nok fremtraadte »Nedskæringsforslagene« med en god økonomisk Begrundelse, og politisk set var det rimeligt at gaa denne Vej, efter at det af Ministeriet Stauning anstillede Forsøg paa at iværksætte »statssocialistiske« Metoder overfor Krisen var mislykkedes. Dog var det naturligvis ogsaa en med Hensyn til Stemningen i vide Befolkningslag farlig Vej. En Regering, der vilde nedsætte Aldersrenten og samtidig bebudede Skattenedsættelse af Hensyn til Formueopsparingen, var det i Agitationen alt for let og taknemmeligt at fremstille som en haardhjertet Samling af Mænd, der ønskede at tage fra de fattige for at give til de rige. Endogsaa Københavns Præster fandt Anledning til at protestere mod Aldersrentenedskæringen. I det Forsvar, der fra Venstres Side blev ført for »Nedskæringen«, blev det maaske nok under-

tiden glemt, at det ogsaa i den politiske Diskussion er Tonen, der skaber Musikken; i lovlig høj Grad kunde der være en Tilbøjelighed til at fremholde Udgiftsnedsættelserne som noget, der i sig selv var et ønskværdigt med den sunde liberale Lære stemmende Formaal, ikke først og fremmest en praktisk Nødvendighed. Det hævnede sig vistnok, at de yngre Kræfter indenfor Venstre var tilbøjelige til at skubbe for meget af nationaløkonomiske Principper ind i »Nedskæringen«.

I det Omfang, hvori Nedsættelserne ramte Understøttelser og Lønninger, blev de paa det hæftigste bekæmpet af Socialdemokratiet, der naturligvis ikke var kræsent i sit Valg af Kampmidler. Ganske kort Tid efter Nedskæringsforslagenes Fremsættelse rettede »Socialdemokraten«s Redaktør, Marinus Kristensen, paa et Vælgermøde i Sønderjylland et yderst nærgaaende Angreb paa Madsen-Mygdal; han kritiserede paa Grundlag af en —regnskabsmæssigt naturligvis fuldt forsvarlig — Selvangivelse til Skattevæsenet Statsministerens private økonomiske Forhold, som jo uvedkommende savnede al Betingelse for at kunne bedømme, men dog paa utilbørlig Maade for en Tid blev inddraget i den offentlige politiske Forhandling.

Fra socialdemokratisk Side fik altsaa Regeringen ingen Støtte i sin økonomiske Politik og i det væsentlige heller ikke fra de Radikale, der ligeledes gjorde Modstand mod Nedskæringen, omend paa noget mindre voldsom Maade. Det var de Konservatives Hjælp, der da maatte bygges paa, og herigennem lykkedes det at faa »Nedskæringsforslagene« vedtaget i Rigsdagen. Imidlertid følte det konservative Parti sig saa stærkt bundet til Embedsmandsinteresser, at Nedsættelsen paa Lønningskonti blev en Del mindre, end den ellers vilde være blevet; der kom til at mangle 7—8 Mill. Kr. af det Beløb i Besparelser, som der var blevet regnet med fra Regeringens Side. Den indvundne Lettelse for de offentlige Budgetter var dog betydelig; Resultatet blev for Statens Vedkommende 50 Mill. Kr. (foruden de Millioner, Kommunerne sparede). De løbende Udgifter var for Finansaaret 1928—29, det sidste i Ministeriets Funktionstid, bragt ned til omkring 323 Millioner Kr.

Der var Krag, der som Indenrigsminister havde en væsentlig Del af Byrden ved dette store Arbejde med Nedsættelse af Statsudgifterne; under ham hørte Sociallovgivningen. Han havde den rette robuste Kraft og det moralske Mod til at gennemføre de Foranstaltninger, der blev saa haardt kritiseret fra Oppositionens Side. Det manglede heller ikke overfor ham paa personlige Angreb